

KONTTEXT

NEČASOPIS PRO SYSTEMICKOU TEORII A PRAXI
SPOLEČNOSTI PRO RODINNOU TERAPII
ČESKÉ LÉKAŘSKÉ SPOLEČNOSTI

VII-4-1991

Václav Havel

Poetika

pták pták pták pták
pták pták pták
pták pták pták pták
pták pták pták

pták pták pták pták
pták pták pták
pták pták pták pták
pták pták pták

pták pták pták pták
pták pták pták
pták pták pták pták
pták pták pták

/ = 4 2 p t á k ú /

t k
á
p

/ = b á s e ň o p t á k o v i /

KONTExT

*nečasopis pro systemickou teorii a praxi
Společnosti pro rodinnou terapii
České lékařské společnosti*

Vydává
Institut rodinné terapie hl. m. Prahy
v nakladatelství Mach Chrudim

řídí
MUDr Petr Boš

Evidenční číslo ÚVTEI 86 037

Vychází nepravidelně 4x do roka

Cena výtisku: 35,-Kčs
Roční předplatné: 120 Kčs a poštovné

Subskripce a distribuce
Ing Ivo Mach
537 01 Chrudim III, tř. Palackého 66

Příspěvky zasílejte na adresu redakce:
KONTExT - MUDr Boš, 147 00 Praha 4, Nad cihelnou 33

Uzávěrka tohoto čísla byla 31. 10. 1991
Tato publikace neprošla jazykovou úpravou

OBSAH

Frontispice: Z **"Antikódi"** /1964/ Václava Havla **"Poetika"**/

I. Ze života Společnosti	5
Editorial - "Kontext změn, změny Kontextu" (P. Boš)	
Výhledový plán Institutu rodinné terapie na rok 1992	
75. výročí Virginie Satirové	
Institut Virginie Satirové (O.Holubová)	
Byli jsme přítom: Rodinný tábor v Moskvě (O.Holubová)	
Errata	
Předplatné Kontextu 1992 (oznámení nakladatelství)	
II. Původní práce	12
K. Balcar: Účinky společenského zvratu v českých rodinách	
M. Vyhnálek, H. Vyhnálková: Mapa rodiny, model rodiny	
III. Studijní text	34
A. Antonovsky: Salutogenetický přístup ke zdraví rodinného systému: příslib a nebezpečí	
IV. Batesoniana	43
G. Bateson: Metalog - Proč labut?	
V. Glosy	47
V. Chvála: Příběhy nemocných II: Co s "ucpanou mléčnou žlázou"?	
Š. Gjuričová: Jen ne feminismus!	
VI. Poslední stránka	54
Systemické kóány IV	

I. Ze života Společnosti

Editorial

"kontext změn - změny kontextu"

Rok 1991 byl nečasem časopisů, časem nečasopisů. Jedním z možných způsobů, jak se dostat ven z této nevábné rovnice byl čin, který by změnil kontext a tím by změnil i Kontext. Byla jím registrace nadace s názvem Institut rodinné terapie a systemických studií hl. m. Prahy. Tento Institut poskytl zastřešení produkci Kontextu, který již nemusí nosit masku nečasopisu a může se stát legitimním bulletinem Institutu, publikovaným především pro členy Společnosti pro rodinnou terapii. Je tedy určen pro užší obec čtenářů oproti jiným publikacím, otevřeným širší čtenářské obci (např. "Konfrontacím").

Sama Společnost pro rodinnou terapii stojí před rozhodnutím, zda se již od roku 1992 má stát samostatnou prestižní vědeckou společností, která vykročí z nerovného svazku se Společností pro psychoterapii České lékařské společnosti, zajištěna vlastní nadací. Pokud by naše Společnost zůstala součástí psychoterapeutické obce - a mohla by se "zařadit" jako sekce pro rodinnou terapii Psychoterapeutické společnosti - lze uvažovat o účelnosti zřízení Asociace rodinných terapeutů při nadaci, jako profesního sdružení praktikujících rodinných terapeutů a postgraduálních studentů tohoto oboru.

To vše by mělo být posouzeno již v dohledné době a nabídnuto dosavadním členům, novým zájemcům i ostatním čtenářům nejspíše v Kontextu 1/1992. Připomínky jsou vítány!

Vrátíme se také k myšlence, publikované v Kontextu 1/1991, str. 7-8 v podobě návrhu na odběr Kontextu jako členského bulletinu, patřícího - vedle mnoha dalších - k výhodám řádného členství ve Společnosti. Přitom počítáme s přehodnocením a diferenciací výše členského příspěvku pro různé kategorie členů, od studentů přes plné a kvalifikované členy až po sponzory a patrony Společnosti. Členské příspěvky, zahrnující i předplatné Kontextu, by mohly jít pak přímo na konto nadace, která by zajišťovala celkový rozpočet Společnosti, Institutu i bulletinu.

Předplatné Kontextu na rok 1992 budou mít dosavadní abonenti zajištěno složenkou, která je vložena do tohoto čísla. Povšimněte si, že nedošlo k dalšímu zdražení, naopak k symbolickému zlevnění jako příslibu lepších časů.

Zároveň nabízíme čtenářům, kteří nejsou ještě členy Společnosti členství, a členům, kteří neodebírají Kontext, jeho odběr.

Zájemci o nové členství ve Společnosti, nechť provizorně zasílají svou žádost na korespondenčním listku na adresu redakce Kontextu; v čísle 1/1992 bude podrobnější návod, včetně informace o rozhodnutích, týkajících se provozu Společnosti v nastávajícím roce.

Zájemci o vzdělávání a kvalifikaci v rodinné terapii jsou, pokud projeví písemně zájem, evidováni v registru Institutu a dostanou včas nabídky a informace, na které čekají. Není proto třeba urgovat přihlášky, zaslané již dříve Kontextu. Další zájemce evidujeme podle data došlého dopisu.

Tak tedy - nashledanou v lepších časech!

redakce

* * * * *

Vědecké pracovní schůze v roce 1992

Vždy v úterý od 14 do 16.30 v Lékařském domě v Praze: 25. února, 26. května, **29. září** a 24. listopadu. Bližší informace o programu najdete v VIII. ročníku Kontextu.

Výhledový plán činnosti Institutu rodinné terapie na rok 1992

VÝUKA A VÝCVIK V RODINNÉ TERAPII

Komise pro vzdělávání v rodinné terapii připravuje návrh, aby systematické vzdělávání v rodinné terapii bylo předpokladem akreditace v oboru a tím provozování odborné praxe.

Institut bude započítávat "*hodiny pokračujícího vzdělávání v oboru*" (analogie zahraničních CEC = Continuing Education Credits) a vydávat o nich potvrzení, resp., při složení příslušné zkoušky, osvědčení. Výhledově lze počítat s možností uplatnění dosažené kvalifikace při akademickém hodnocení (diplom). Výukou se rozumí teoretická, výcvikem praktická část programu.

Stupně vzdělávání v rodinné terapii

V souladu s evropskými i světovými normami **vzdělávání v rodinné terapii budou** Institutem postupně realizovány 4 zdvojené stupně takto:

A1 Úvodní (Introductory)

- úvod do studia oboru pro postgraduální i pregraduální zájemce po výběrovém řízení. Praxe v oboru se nepředpokládá. Kurs má informativní charakter, absolvování neopravňuje k terapeutické praxi.

Předpokládaný počet hodin 50, závěrečný pohovor nebo test (zápočet).

A2 Základní (Basic)

- pro graduované absolventy A1 a dále pro postgraduální studenty s alespoň roční praxí v příbuzném oboru (aplikované klinické a sociální vědy), výběrově též pro absolventy středního odborného vzdělání typu sociálně-právní školy. Předpokládáný počet hodin 100, neoprávňuje k samostatné terapeutické praxi

B1 Pokračovací (Intermediate)

Pro absolventy A2 a dále pro postgraduální studenty s 3-5 letou praxí v příbuzném oboru (aplikované klinické a sociální vědy), a se základní orientací na psychoterapii. Předpokládáný počet hodin 100, závěrečný pohovor a písemná zkouška. Opravňuje k cvičné terapeutické práci pod supervizí.

B2 Tematický (Thematic)

Pro absolventy A2 ev. B1 a dále pro postgrad. studenty s nejméně 5-letou praxí v příbuzném oboru.

Dále pro *psychoterapeuty* se vzděláním a výcvikem jiného směru (jako doplňková či rekvalifikační nastavba nebo oborový kurs pro psychoterapeuty jiných škol).

Předpokládáný počet hodin 100, závěrečný pohovor a písemná práce (zkouška).

Opravňuje k cvičné terapeutické práci pod supervizí.

C1 Pokročilý I (Advanced)

Pro absolventy B1,B2 nebo analogických programů, s kontinuální praxí v oboru individuálně posuzovanou, se supervizně vedenými případy.

Předpokládáný počet hodin 100, závěrečná teoretická a praktická zkouška před komisí (atestace).

Opravňuje k samostatné terapeutické práci se supervizí.

C2 Pokročilý II (Highly Advanced)

Pro rodinné terapeuty (absolventy C1 a analogických programů), jako periodická inovační nastavba k prodloužení licence atd.

Předpokládáný počet hodin 50, závěrečný rozhovor, absolutorium. Opravňuje k samostatné terapeutické práci se supervizorem dle volby.

D1 Pro učitele rodinné terapie

- absolventy C1, C2 a/nebo analogických programů, s účastí zahraničních lektorů a pozvaných odborníků.

Předpokládáný počet 50 hodin, závěrečný rozhovor, akreditace

Opravňuje k výuce RT.

D2 Pro supervizory RT

- absolventy C1, C2 a/nebo analogických programů s účastí vybraných supervizorů a učitelů supervize. Předpokládáný počet 50 hodin, závěrečný rozhovor, aprobace. Opravňuje k supervizi.

Všechny stupně vzdělávání v RT budou mít paralelně 3 základní vrstvy, které se podílejí na rozvrhu práce diferencovaně na jednotlivých stupních. Jsou to:

I. *Akademická práce* - studium literatury, zpracování referátů, výuka teorie, práce s didaktickým materiálem

II. *Praktika* - autagnostická, experienciální a interakčních dovedností

III. *Kazuistická práce* - terénní, klinická - případová a supervizní

Jednotlivé vrstvy budou v jednotlivých stupních zastoupeny procentuálně přibližně takto
/I:II:III/:

A - 50:30:20% B 30:50:20% C 20:30:50% D 30:20:50%

Počítá se se dvěma základními formami realizace:

- a) Přerušované studium - cykly (semináře, workshopy 1-2x měsíčně, vč. možnosti weekendu)
- b) Intenzivní studium - soustředění, Letní univerzita aj.

Úplného vzdělání v teorii a praxi rodinné terapie (každých 5 let inovovaného cyklem B2) lze dosáhnout absolvováním 500 započtených hodin výuky a výcviku ve 3-4 stupňovém cyklu s konsekutivními mezistupni, složením dílčích a závěrečných zkoušek a dosažením stanoveného počtu supervidovaných hodin, resp. případů (bude upřesněno), průměrně během 5 let soustavné práce. Vyjimky stanoví komise pro vzdělávání v RT.

Akreditační hodnota programu podléhá schválení příslušného ministerstva a profesních komor.

V kalendářním roce 1992 budou v Praze realizovány stupně A1,A2 a B2 a (podle zájmu) intenzivní projekt Letní univerzity (každoroční možnost mimo cykly), spojující cykly A a B. V roce 1993 se počítá s A2, B1, B2, 1994 B1,B2,C1, 1995 C1,C2,D, 1996 C2, D a znovu A1, atd. V jednom cyklu může být 12-36 účastníků, dle zájmu odborné veřejnosti.

Odhad finančních nákladů: I ročník cca 1200-1500,- Kčs (A,B), 2000,- Kčs (C), 1000,- Kčs (D). Možno uhradit fakturou na účet Institutu, nebo prostřednictvím agentury Kontext, která zájemci vypracuje individuální studijní plán.

Letní univerzita rodinné terapie v Praze (červenec 1992) zajistí pro 36 uchazečů 1-3 týdenní intenzivní program (50-150 hodin vč. individuálního studia) typu A2-B1 při finančních nákladech cca 900,- Kčs bez stravy a ubytování týdně, t.j. 1800,- za dva, resp. 2700,- za tři týdny. Se stravou 1200,- týdně, se stravou a ubytováním 1600,- Kčs týdně.

Kriteria viz cykly A2,B1. V dalším roce by mohly následovat cykly C1-C2, takže by se celá teoretická část a větší část praktik mohla zkrátit o 50%. Supervizní proces ovšem zkrátit nelze.

Realizace jednotlivých programů bude záviset na objednavce.

Zájemci o částečné (program má stavebnicový charakter) nebo úplné vzdělání v rodinné terapii, nabízené Institutem rodinné terapie a systemických studií hl.m.Prahy, zašlete **nejpozději do 30. ledna 1992** předběžnou přihlášku na adresu:

agentura Kontext, 147 00 Praha 4, Nad cihlenou 33/333.

Přihlášky možno zasílat ihned, telefonické přihlášky nevyřizujeme.

Uveďte jméno, příjmení, titul, adresu pro korespondenci, PSČ.

Použijte korespondenčního lístku!!! Do pravého horního rohu napište jeden ze zvolených symbolů: A1 A2 B2) LU l(2,3 týdny) pro rok 1992. Další podrobné instrukce dostanete poštou.

Na pracovní schůzi Společnosti v úterý 25.února 1992 od 14 hodin v Lékařském domě v Praze bude na programu téma: **Vzdělávání v rodinné terapii (panel)**. Jste zváni k všeobecné diskuzi.

* * * * *

Archiv redakce Kontextu nabízí čtenářům některá čísla starších ročníků s 30% slevou. Jde - v omezeném počtu - o tato jednotlivá čísla: 4/1988, 1/1989, 2/1989, 4/1989, 1/1990, 2/1990, 3/1990.

Dále vypisujeme **subskripci** na dva následující tituly:

1. *Sborník prací milánské školy* (přetisky z ineditních a rozebraných Studijních textů a starých ročníků Kontextu, doplněno o nové překlady). Vyjde v r. 1992, cena dle nákladu.
2. *Trojazyčný terminologický slovník systemických věd a rodinné terapie /česko-německo-anglický/*. Vyjde v r. 1992, cena cca 100,-

Zájemci, pište na adresu: **Redakce Kontext, 147 00 Praha 4, Nad cihelnou 33/333.** Použijte korespondenčního lístku.

75. výročí narození Virginie Satirové

Letos jsme vzpomněli 75. nedožitých narozenin Virginie Satirové. Při této příležitosti vydá Institut rodinné terapie a systemických studií hl. m. Prahy upomínkové potvrzení účastníkům 3-denního semináře s V.Satirovou v Dobronicích v červnu 1979, ostře sledovaného StB, který byl organizován tehdejší sekci rodinné terapie Psychiatrické společnosti.

Účastníci necht' se přihlásí na adrese:

agentura Kontext, 147 00 Praha 4, Nad cihelnou 33/333.

Potvrzení má hodnotu 20 hodin výcviku s V. Satirovou "live".

Institut Virginie Satirové: Kdo a co

IVS je registrovanou nadací od 16. prosince 1990. Čestným prezidentem je Petr Boš, protože on Satirovou do Československa přivedl a hodně ví. Výkonným ředitelem je Olga Holubová, protože ona všechno oběhá. S penězi má trpělivost Libor Halman, ten je pokladník. Emoční a manažerskou podporu dodává Mirek Hofírek. Sídlo je (zatím u Holubů v kuchyni) Kozlovská 16, 160 00 Praha 6, tel. 311 50 61. Cílem IVS je šířit humanistické učení V.S. do různých oblastí, zejména sociálních věcí, zdravotnictví, školství, řízení, a to mezi profesionály i laiky.

Do dnešního dne jsme zorganizovali

- 9 separátních workshopů s místními i zahraničními lektory
- prostřednictvím kanadské lektorky se nyní trénuje ředitelství Sboru nápravné výchovy
- 5 čs. osob včetně dětí se zúčastnilo rodinného tábora v Moskvě
- v Praze jsme týden hostili 7 amerických účastníků moskevského tábora na jejich cestě domů
- vyjednáváme s Jean Houston, terapeutkou a mystičkou, aby přijela do Prahy učit.
- jednáme o vydání knihy V. Satirové: New Peoplemaking. Překlad je hotov.
- začínáme s organizováním české verze mezinárodního rodinného tábora.

Jsme otevřeni všem zájemcům, nejvíc ovšem těm s nápady a ochotným za nimi jít. Pošlete-li adresu, budeme vás nepravidelně informovat, co se děje.

O.Holubová
září 1991

Byli jsme při tom: Rodinný tábor v Moskvě

Rodinné tábory začala Virginie Satirová v Kalifornii před více než dvaceti lety. "Světový mír začíná doma" (V.S.) V příjemné atmosféře se účastníci informují i svěří, povzbudí se, naváží cenná přátelství. Obohatí se i profesionálně formou tzv. volné university, kde učí každý, kdo chce a má co říci.

Ruský tábor se letos konal podruhé zásluhou Laury Dodson, jungiánské analytičky a přítelkyně Virginie Satirové. Bylo nás včetně dětí 80 Rusů, 30 Američanů, 1 Němka a 5 Čechů. Bezprostředně jsme si prožili a příkladně zpracovali řadu jevů jako rozkrádání v kuchyni, pýchu Rusů přijímat dary i americký pragmatismus. Navzdory všem kulturně-historicko-jazykovým rozdílům se vytvořila intenzivní skupinová sounáležitost a energie. Také se odstartovalo několik společných projektů do budoucna.

Po týdně tábora na předměstí Moskvy si nás - hosty rozebraly domů rodiny moskevských účastníků. Ruský člověk, jak jsem ho poznala, je pomalý, účastný, pohostinný, klidný a neuvěřitelně zdatně si počíná v prostředí bez informací (neexistuje telefonní seznam, jízdní řád).

19. srpna nám vyděšený hostitel, terapeut Míša Ivanov řekl, že Gorbačov rezignoval. V rádiu a televizi hrála jen hudba. Muži se hotovili bránit Jelcina, ženy je vybavovaly jídlem

a oblečením. Systematicky a mlčky. Jakoby v tom měly praxi. 21. srpna jsem šla do města i já s dětmi. Přesněji děti šly a já jim nedokázala zabránit, tak jsem je šla pomyslně chránit. Jsem vděčná, že jsem byla uprostřed toho spádu událostí, jak se odrážel na tvářích a tělech Rusů, jindy zhroucených a netečných. Odhodlání a organizovanost. Ženy roznášely čaj a párky, kordony dobrovolníků vymezovaly bezpečnou vzdálenost od tanků (pro-jelcinovských), improvizovala se stanoviště červeného kříže. Zataženo, déšť, ticho a strach. Během poledne si v malých hloučcích všichni sdělili, že je vyhráno a lidi se najednou narovnali, uvolnili a dívali si do očí. Rusové určitě mají v mém srdci své místo.

O.H.

Errata

Kontext 3/91 - šotci měli spadeno opět na Dr. Riegra.

str. 27, ř. 9 zdola: místo "nekumulovanými emocemi"
správně "nakumulovanými emocemi"

str. 28, ř. 7-8 shora: škrtnout "I tato vrstva však má své specifické spodní procesy na hladině". 2. část řádku 8 je správně.

str. 29, ř. 8-9 shora: místo "poznat emoční atmosféru na Oru vlivy, které ho spolu vytvářejí" je správně: "poznat emoční atmosféru na Oru a vlivy, které ji spoluvytváří" /?/ (dle autora)

A dále

Obsah: místo: M.Šofrnová má být: M. Šefrnová

str. 7: místo Institutu má být Institut

str. 8."Upozornění absolventům", ř. 3: škrtněte větu: "Počet účastníků je omezen".

Kontext 2/91

Obsah: místo M.Salvini má být M.Selvini

... a ostatní šotky lov, čtenáři, sám

* * * * *

Uzávěrka předplatného Kontextu na rok 1992 je neodvolatelně 30. ledna 1992.

Cena předplatného 115 Kčs ročně bez poštovného.

Cena za jednotlivé číslo je tedy (bez pošt.) 29,-Kčs pro abonenty, volný prodej členům Společnosti za 34,- Kčs, ostatním za 39,- Kčs.

* * * * *

OZNÁMENÍ NAKLADATELSTVÍ.

Nakladatelství Mach žádá odběratele o provedení plateb složenkami, přiloženými v tomto čísle. Neplatte prosím SPOROŽIREM. Usnadněte tak administrativu nakladatelství a předejdete nedopatřením v identifikaci plateb a správnosti vašich adres.

Ročník KONTEXTU 1992 bude rozeslán až po zaplacení příslušné částky.

Děkujeme za Vaše, většinou příznivé, ohlasy a za milé pozdravy.

Do roku 1992 přejeme odběratelům hodně zdraví (pevné nervy), vytrvalost a optimismus.

Machovi - Chrudim

II. Původní práce

Účinky společenského zvratu v českých rodinách¹

© Karel Balcar et al.²

Listopadový zvrát v roce 1989 ukončil oficiální existenci socialistického řádu v Československu. Reálné podmínky, které zde toto politické zřízení spoluvytvářelo, se po čtyři desetiletí svými účinky vryvaly do našeho života, ať už jsme vůči nim zaujali jakýkoli postoj - ať jsme se se socialismem v nějaké míře ztotožnili, ať jsme jim nějakým způsobem oponovali, nebo ať jsme se jim prostě podrobili. Jako jednotlivci i jako rodiny jsme se, každý po svém, přizpůsobili v různých ohledech svého života - od výchovy dětí vůči nárokům totalitní marxistické ideologie až po zajišťování obživy v centralizovaně řízeném hospodářství. Socialistický stát nám ledacos z podmínek života svobodných občanů odebral, ledacos nám zase přidal - především v podobě různých druhů péče a řízení našeho života, jež nás zbavovaly na jedné straně volnosti a samostatnosti, na druhé straně rizika rozhodování a zodpovědnosti.

Politická a ideologická moc socialistické vlády byla převzata (alespoň vnějškově) představiteli demokracie během několika dnů. Změny ve vnějších podmínkách i v životě lidí probíhají postupně, s mnoha obraty a váháními, v mnoha proudech a protiproudech, nárazech a vychýleních - stále spoluutvářeny vlivy dřívějška i účinky nového vývoje.

Tématem této studie je otázka: Co se děje a dělo (v průběhu půldruhého roku od politického zvratu) v českých rodinách v důsledku probíhající společenské přeměny? Té přeměny, kterou lze obecně označit za vývoj od totality k demokracii, avšak která obsahuje obrovské množství zvláštností a problémů příznačných pro tuto zemi a její obyvatele, pro její různá místa a společenství? Naším cílem bylo nastínit některé obecné tendence v tomto vývoji tak, jak jsme byli schopni je rozpoznat za složitostmi proudění událostí v denním životě země. Aby odpovědi měly alespoň dílčí platnost, neodvážil jsem se spoléhat pouze na vlastní zkušenost a úsudek. Reprezentativní výzkum života jednotlivých rodin však byl nad naše současné možnosti. Zvolil jsem střední cestu: požádal jsem vzorek kolegů - odborníků

-
- 1) Rozšířené znění příspěvku předneseného anglicky na evropském kongresu Světové organizace duševního zdraví "Mental Health in European Families" v Praze v květnu 1991.
 - 2) Studie byla zpracována s využitím poznatků a zkušeností těchto dalších kolegů: Věra Capponi, Šárka Gjuričová, Zuzana Havrdová, Jaroslav Kašparů, Jiří Kovařík, Helena Machová, Zdeněk Matějček, Karel Nešpor, Zdeněk Rieger, Pavel Říčan, Petr Šmolka, Jan Špitz. Vzhledem k rozsahu, jímž přispěli, náleží jim spoluautorství.

pracujících s rodinami - aby přispěli svými osobními zkušenostmi a kvalifikovanými názory v tomto ohledu. Mnozí z nich mi poskytli na mé otázky rozsáhlé odpovědi. Ty pak byly naší kvazi-empirickou základnou k formulování závěrů již s určitým stupněm validity.

Otázku po hlavních tendencích v životě našich rodin, které se objevují právě v důsledku střetávání dříve navyklého a proti tomu nyní nově se utvářejícího životního prostředí, rozdělím do tří částí:

- I. Co se změnilo v objektivních podmínkách života našich rodin?
- II. Jak naše rodiny na tyto změny reagují?
- III. Co je nyní třeba a co se děje v oblasti psychologické péče o rodiny?

Omezení nabízených odpovědí je především dvoji:

Za prvé půjde o výrazné zjednodušení pouze na nejnápadnější úkazy. Za druhé pak půjde o pozorování učiněná jednak u rodin, které požádaly na poradenských nebo zdravotnických pracovištích o pomoc se svými problémy (popřípadě je někdo takto vnímal a na takové pracoviště odeslal), jednak u "normálních" rodin, které autor či některý ze spoluautorů znají. I když druhá část výběru může poněkud vyrovnat extrémnost očekávanou u rodin "problémových", jistě nejde o výběr reprezentativní. Přesto můžeme očekávat, že dále uváděné znaky reprezentativní budou; při jejich výběru jsme dbali na to, aby byly uváděny vždy více nezávislými pozorovateli.

- I. *Co se skutečně změnilo v objektivních podmínkách života našich rodin (s případnými psychologickými účinky na ně)?*

1. Politický převrat: od totality k demokracii.

V tomto ohledu lze poznamenat: Demokracie ještě příliš nefunguje, totalita se ještě nevzdala. To, co již "nahore" vyhlíží velice slibně, liší se značně od toho, co se děje na nižších úrovních politiky. Tam stále probíhá v rozmanitých místních podmínkách zčásti skrytý, zčásti zjevný boj mezi různými společenskými strukturami, kde lze někdy na první pohled těžko rozeznat, kdo slouží pokroku a kdo vývoj sabotuje. Dřívější mocenské kliky z různých důvodů zůstávají na svých (či podobných, pouze vyměněných) mocenských postaveních. Neusilují sice o politický zvrat, ale usilují, stejně jako v minulých desetiletích, o prosazování svých osobních a skupinových zájmů i proti (ostatně jen velmi těžko v "místních podmínkách" někdy prokazatelnému) zájmu veřejnému. Totalitní myšlení, cíle i způsoby prosazování svého ostatně nepostrádají ani mnohé "nové" společenské struktury, byť se jim někde podařilo úspěšně nahradit ty "staré". Přes toto vše je vcelku znát, že nový společenský řád postupně vítězí a je na postupu. V tomto ohledu pak souvisejí následky společenských změn pro rodiny se vztahem těchto rodin k dřívější moci. Zhruba zde lze rozlišit tři typy:

- 1) Rodiny, které se cítí převratem osvobozeny. To jsou rodiny, které zakoušely z různých důvodů ze strany komunistické diktatury perzekuci a byly zbavovány mnoha důležitých možností ke svému plnému životu a vývoji: politicky bezmocné, hospodářsky, profesionálně či co do možností vzdělání utlačené, popřípadě se členy zbavenými i osobní svobody pronásledováním a vězněním. Pokud tyto rodiny dokázaly takovému dřívějšímu

tlaku vzdorovat jednotně, prožívají nyní mnohé dosud odpírané příležitosti pro svůj život konečně jako své, získané a dostupné a své vlastní společenství jako úspěšné a konečně volné.

- 2) Rodiny, které se s dřívější mocí nějak ztotožňovaly. To jsou třeba rodiny mnoha členů či funkcionářů komunistické strany či komunisty řízených organizací; veřejných a tajných bezpečnostních složek; nebo lidí kteří byli s "vládnoucí mafii" nějak, třeba příbuzenstvím či známostmi, spjati. Mnohé z nich se nyní cítí o své dřívější výsady a jistoty oloupeny.
- 3) Rodiny lidí patřících k "mlčící většině" - lidí, kteří se vůči moci stavěli pasívně a konformně a kteří se vzdali angažování ve veřejných věcech - namísto toho se věnovali sledování čistě svých osobních a rodinných cílů v nepolitické oblasti. Tam se pak snažili co nejlépe přežít a zajistit se: hospodářsky, citově, kulturně... Ty se nyní cítí především znejištěni: Co se teď bude dít? Jak se teď nejlépe zachovat?

Stále trvá napětí mezi proklamovanou svobodou a spravedlností a politickou i hospodářskou skutečností. Zjevná jednota, v níž lidé v listopadu 1989 vystoupili proti totalitní moci, se od té doby rozdělila do mnohosti zájmových skupin a hnutí, které sledují zjevně či skrytě mnohé dílčí zájmy - což je pro mnohé jedno z překvapení, někdy i zklamání, které nás po nadšení "sametové revoluce" očekávaly.

2. Změněné nároky na praktické postoje a jednání v běžném životě: od pasivního přizpůsobení k iniciativě.

Vcelku lze říci, že nové společenské poměry vyžadují přepracování životního stylu. Velice mnoho životních podmínek, životních rozhodnutí, řešení životních problémů a také mnoho zodpovědností dříve za své občany přejímal stát. Tomu se lidé museli přizpůsobit a také si na to - mnohdy neochotně, mnohdy ochotně - všichni zvykli, naučili se s tím počítat, popřípadě nacházet nepřímé cesty, jak rozhodování těch "pověřených" o sobě a o svých dětech ovlivnit, aniž by k tomu měli přiznanou moc.

Společenský zvrát s sebou přináší, ve stále více ohledech života, radikální nárok na změnu. Občané dostávají právo a možnost v mnoha ohledech rozhodovat o tom, čeho oni a členové jejich rodin dosáhnou, a to (protože rozhodně není a nebude dostatek všech hmotných a duchovních statků pro všechny) v podmínkách otevřené vzájemné konkurence. Svými vlastními činy a rozhodnutími (a tedy již na vlastní zodpovědnost a náklady) již zjevně začínají žít v mnohem nejistějším světě. Okolnosti vyžadují obrát od "defenzivního" k "ofenzivnímu" životnímu stylu.

Také v tomto ohledu můžeme zhruba rozlišit mezi rodinami podle míry v níž byly (či alespoň jejich určující členové) již dříve zvyklé samy iniciativně o něco usilovat či rozhodovat se na svou zodpovědnost, a proti tomu, v níž byly zvyklé spíš přijímat, co jim z rozhodnutí jiných připadlo. K prvním patřily rodiny některých představitelů moci, kteří v určitých ohledech přece jen víc volnosti volit si (zaměstnání, vzdělání, bydlení, léčebnou péči atd.) měli; dále sem patřily rodiny těch, kteří dokázali (třeba v nějaké míře nezákonně) "podnikat" za své a na svou zodpovědnost - v obchodu, službách apod.; také sem patřily svým způsobem rodiny disidentů, kteří vlastně také nějak rozhodovali (třebaže hlavně z té horší stránky) o tom, do čeho se pustí a co tomu obětují a jistota, že sami nějak nesou zodpovědnost

za svůj úděl jim byla bližší. Proti tomu zde je velice mnoho občanů, kteří přistoupili na rozhodnutí státní moci: My se o vás postaráme a vy to necháte na nás!; ti se ani nepokoušeli příliš aktivně, mimo rámec vymezený úředními pravidly, spoluurčovat život svůj a svých rodin buď proto, že byli díky svému místu ve společnosti relativně spokojeni a usilovat o něco jiného nemuseli, nebo naopak usilovat o něco jiného, než jim bylo přiděleno, vůbec nemohli.

Stresujícím prvkem v této situaci je vzrůstající nejistota. Uvolnění dřívějších pravidel je totiž na obou stranách; dosavadní pravidla životních "výměn" přestávají být závazná, stávají se i v mimoekonomickém ohledu stále víc záležitostmi "nabídky a poptávky", jejíž vývoj není svázán plánem a proto jej lze jen obtížně předvídat a zařídit se podle něj. Lidé i se svými rodinami jsou vystaveni alespoň trojmu druhu závažné tísně:

- 1) Informační přetížení: O mnoha důležitých věcech buď nemají dostatek informací, nebo naopak bývají množstvím informací zahlceni v té míře, že se těžko orientují a obtížně rozlišují informace důležitější a spolehlivější od ostatních. Zvláště lidé nenavykli či méně způsobili zacházet kriticky s množstvím často protikladných informací nevědí, čemu věřit, "co platí".
- 2) Nedostatek vhodných způsobů jednání či nejistota o jejich možných výsledcích. Dosavadní rutinní způsoby chování a řešení problémů v nových situacích nestačí, nové nejsou v jejich repertoáru nebo nejsou ověřené a lidé nedokáží pohotově zvolit to, co skutečně pomůže, proto, že to nedovedou nebo nevědí "co mají dělat".
- 3) Citové přetížení z prožívané frustrace, ohrožení a nejistoty: "Co se stane?" V rodinách s tímto úkazem panuje zvláštní směs úzkostných obav a naděje, která zpravidla ochromuje získávání vlastních dovedností, odvahy a spoléhání na vlastní síly. Při relativních (např. při porovnávání "se sousedy") neúspěších pak někdy převládá hněv, hledající si svou "příčinu" uvnitř rodiny nebo mimo ni, někdy sklíčenost s citem bezmoci a viny.

V důsledku vzrůstající nezbytnosti prosazovat se iniciativně vlastními činy výrazně vzrůstá již dříve existující rozlišení mezi jedinci (a jejich rodinami) společensky zdatnějšími, a společensky zaostávajícími, "slabšími". Zatímco dříve byla pro ty "slabší" omluva, že "zdatnější" dosahují svých výhod svou loyaltou ke komunistické moci nebo nekalými, direktivní předpisy porušujícími nečestnými cestami (popřípadě se mohli ujišťovat, že i o ně se stát svou sociální politikou postará stejně, jako o každého), stává se zaostávání nyní problémem každého o sobě a "povolená" diferenciací na výkonnější a méně výkonné, úspěšnější a neúspěšné zvyšuje u těch, kteří v důsledku nedostatku iniciativy nebo různých hendikepů "sestupují" v souvislosti s inflací a uvolněním soutěže, jejich tíseň a pesimismus.

3. Zhoršení celkové hospodářské situace jako zvláštní druh stresu.

Zatímco právě zmíněný nový nárok na sebeprosazování vlastními silami platí v různých oblastech života jednotlivců a rodin, celkové zhoršení ekonomické situace je dodatečným zdrojem tísně. Na cestě "od levného socialismu k drahému trhu" jsme nyní v období, kdy ceny stoupají, výroba a mzdy víceméně stagnují. To je nezbytný průvodní úkaz hospodářské reformy. Jde však nejen o to, že všichni jsou na tom v tomto ohledu hůře, ale spíš o to, že toto postihuje různé rodiny ve značně nestejně míře.

Větší stupeň prožívané ekonomické tísně může být ovšem též záležitostí subjektivní, například u rodin dříve "rozmazlených" různými výhodami v tomto ohledu se stává jinak zcela běžná životní úroveň bolestivým břemenem; či naopak, rodinám "otužilým" dřívějším strádáním nepřináší často ani současné zhoršování problémy, které by jim zásadně zkomplikovaly život. Zároveň však jde i o rozlišení objektivní, kdy - jak bývá pravidlem - právě již dříve sociálně a hospodářsky "slabší" rodiny (s menším majetkem, nižšími příjmy, větším počtem dětí atp.) se dostávají na ještě horší úroveň než ostatní prostě tím, že nedostatek prostředků k investicím, větší nároky péče o děti i o rodiče, nedostatek času či vzdělání k pohotovější orientaci v měnícím se okolním světě prostě v bludném kruhu dále prohlubují jejich "propadání" v ovzduší rozbíhající se hospodářské soutěže, kdy navíc přicházejí i o některé z dřívějších "jistot" (jako "právo na práci").

Nezaměstnanost jako možnost i jako skutečnost se stává novým činitelem v rodinném životě. Působí nejen ekonomicky, ale i psychologicky: jednak na rodinu jako celek, jednak na postavení a roli živitele rodiny, který v této své funkci náhle selhává, což vyžaduje podstatné vnitřní přizpůsobení či přestavbu v rodině.

Určitá ekonomická diferenciací mezi rodinami konečně souvisí i s ideologií rodiny (či jejich představitelů): Ukazuje se, že tam, kde se lidé s veškerou iniciativou pustili do sledování hmotných cílů - do podnikání, vydělávání, získávání výhodného majetku - vzrůstá hmotná úroveň jejich rodin i jejich zdroje pro další úspěšnou hospodářskou aktivitu, zatímco tam, kde se členové rodiny věnovali z ideálních a altruistických pohnutek veřejně prospěšné činnosti - politické, charitativní, ekologické ap. - také "zaostali" hospodářsky, leckdy i pokud jde o pozice v zaměstnání, což se může příležitostně stát zdrojem tísně a nespokojenosti v rodině prostřednictvím nejen "ztrát" ekonomických, ale i zdravotních, časových, v péči o rodinu atp. Na druhé straně jednostranná orientace na ekonomický prospěch rodiny se může v současnosti jevit jako pro rodinu výhodnější, hrozí však podstatným ochuzením hodnotového zaměření s riziky výchovnými, citovými a poruchami životního stylu vůbec.

II. Jak naše rodiny reagují na tyto změny ve světě, v němž žijí?

Vcelku lze říci, že v tísní, jakou probíhající změny pro rodiny často přinášejí, rodiny zpravidla zesilují své dosavadní sklony a vzorce jednání. Tyto vzorce jakožto nástroje vyrovnávání rodin s náročnými situacemi buď vydrží, nebo se hroutí. Zvolili jsme tři "osy", vzhledem k nimž se nám jeví vnitřní život některých našich rodin v současnosti podstatně ovlivněn.

1. Soudržnost rodiny: semknout se, nebo se oddálit?

Nové druhy stresu i nové příležitosti vedou některé rodiny k zesílení semknutosti a jednotnosti; naopak v jiných rodinách přispívají k růstu jejich vnitřní distancovanosti.

Pozorovaný "sbližovací" účinek mívá přitom různou dynamiku:

- 1) Některé rodiny reagují zesílením vzájemnosti, souhlasu a solidarity na vnější tlak či ohrožení. Takové semknutí rodiny zde plní úlohu "obranu" proti možnému nebo skutečnému ohrožení; jde o zesílení vzájemnosti v nouzi a z nouze, "proti" ohrožujícímu

okolí. Jeho motivací není zesílení kladných citových vazeb uvnitř rodiny, ale sdílená vnímaná nutnost "držet při sobě".

- 2) Jiné rodiny reagují zesílením své soudržnosti naopak na nově se nabízející příležitosti ke společnému sebeprosazení, zvláště v podobě ekonomické iniciativy: podnikání, na němž se podílí rodina jako celek. I zde jde o "jednotu z vnějšku", nikoli však obranné, nýbrž spíš "útočné" povahy: Rodina se spojuje pro něco, za společným cílem, který se jeví jako (hospodářsky či mocensky) společně výhodný. Tato jednota má v sobě možnosti i citového sepětí, avšak nejspíš v závislosti na tom, nakolik bude takto založená iniciativa úspěšná.
- 3) Další pozorovaný druh sblížení vyplývá z ideového porozumění, objevení a sdílení společných hodnot a cílů. V takových případech často právě "revoluční" situace dokázaly v rodině spojit generace nebo partnery náhlým poznáním, že věří stejným ideálům a jsou ochotni se za ně zasazovat. Často tak byly překonány mnohé dřívější prvky cizosti, neporozumění, nedůvěry nebo konfliktní vztahy méně zásadní povahy.

Také pozorovaný "oddalovací" účinek může mít několikeru dynamiku:

- 1) V některých rodinách přinášejí rozvolnění dříve těsnějších vzájemných pout právě různé mimorodinné aktivity, k nimž nastalé změny vybízejí. Nové nároky nebo nové příležitosti podílet se na politickém životě, na profesionálních činnostech či na samostatném podnikání v takových případech vzdalují jednoho či více členů rodiny ostatním, kteří je do tohoto nového okruhu činnosti sledovat nemohou; to bývá často prožíváno jako určité riziko pro celistvost rodiny (třeba i při individuální úspěšnosti takové aktivity) a často se to jako riziko také ukazuje, není-li rodina takového rozvolnění, vzhledem ke svému současnému složení a potřebám, schopna.
- 2) Závažnější je oddálení, k němuž dochází v důsledku změn v dřívějších rodinných funkcích, které některý člen či členové rodiny náhle přestávají plnit. Ochlazení v rodinách nebo přímo rozpadání dosavadních vazeb tam, kde třeba někdo ztratil dřívější veřejnou mocenskou pozici, ekonomicky výhodné pracovní místo, dobrou společenskou pověst atp. v důsledku revolučních přeměn nastávají ovšem typicky v rodinách, kde společenství bylo značnou měrou závislé právě na takových výsadách (např. u bývalých politických funkcionářů, ředitelů ap.) a pravá citová vzájemnost se nerozvinula, což se týká převážně manželských vztahů. (Rozpad či jednostranné opuštění vztahu bývá ovšem racionalizován před veřejností i před iniciátorem samým typicky jinak.)
- 3) Méně častým, avšak také se vyskytujícím případem vzájemného odcizení bývá situace, kdy právě revoluční události a na ně navazující změny vyprovokovaly zásadní rozpory a nesouhlas mezi dospělými, popř. i dospívajícími členy rodiny - třeba v hodnocení dřívějšího a nového státního zřízení a ideologie, politických idejí či konkrétních osob. To svědčí o situacích, kdy v rodině existovaly dosud nevyjevené konfliktní hodnotové postoje, které se dříve neuplatnily a projevíly se až v nové společenské situaci, v níž se staly aktuální. Praktická rozhodnutí či projevy některého člena tak často nečekaně a nepříjemně "zaskočily" druhé a pokazily třeba vztah důvěry či souladu, o němž dosud byli všichni přesvědčeni.

2. Vztah rodiny k okolnímu světu: uzavřít se, nebo se otevřít?

Jako příznačnou odezvu na různé události v okolí i v rodině samé nacházíme také výrazné změny v obvyklé míře "otevřenosti" či "uzavřenosti" rodiny vůči veřejnému dění, tj. ochotu a schopnost angažovat se ve věcech probíhajících mimo její soukromou oblast.

"Ohrazování se" rodiny vůči okolí nastává nejčastěji v této dvojí podobě:

- 1) Jako aktivní obrana proti prožívanému ohrožení novými událostmi či skutečnostmi. Uzavřením do sebe má rodina dosáhnout toho, aby lépe přežila těžké doby. Po období značně spoutaného, avšak za dodržení daných podmínek poměrně zajištěného života se nyní "rozpoutáním" často nepřehledných možností zisků a ztrát cítí dosti lidí ohroženo - převážně jiných, než se cítili ohroženi dříve; v tom případě jde o obrannou reakci na změnu okolností. V některých případech takto reagují lidé a rodiny, které se vlastně cítí stále ohroženi "ze světa" a v době výrazných proměn a tísně pouze tuto svou rodinnou ideologii - "čelíme světu společně" - pouze silněji prožívají a společnou "ochranou" (ještě větším omezením kontaktů s okolím) naplňují.
- 2) Jako pasívně trpěné ochromení či zoufalé "vzdání se" snah dříve zaměřených vůči vnějšímu světu. To je znak ztracené či vždy chybějící odvahy, naděje či energie: někdy v důsledku právě utrpěných ztrát v ekonomické, sociální nebo morální zdatnosti rodiny - z úzkosti těch, kteří ztratili příliš mnoho (odcizených, opuštěných, osamělých, sociálně či zdravotně oslabených); někdy to může být i (třeba jen dočasný) neblahý účinek informačního nebo citového přetížení událostmi.

"Otevírání se" rodiny může být také aktivním či pasívním důsledkem změn vně či uvnitř životního okruhu jejího soužití, a to nejčastěji v těchto podobách:

- 1) Aktivní krok jednoho či více členů rodiny k vnější angažovanosti v nově se otevírajících možnostech sdružování se stejně smýšlejícími k různých účelům a činnostem: v iniciativách kulturních, náboženských, profesionálních, charitativních, dětských ap. Jde-li o naplňování potřeb a příležitostí dříve mařených, jde o "zdravé" rozvolnění, protože není nutně motivováno vnitřním odcizením v rodině. V opačném případě by šlo o rodinu, která žila společně jen proto, že její členové neměli žádnou jinou dobrou možnost, jak trávit čas - pak by to byl poměrně řídký případ rodinné patologie.
- 2) Aktivní hledání nyní již mnohem svobodnější volby dokonalejší životní orientace, životního smyslu a cíle - ať už v nových možnostech práce, nebo filozofie či víry, při němž se nyní může člověk i mimo svou rodinu setkávat a vyrovnávat s mnoha podněty. Tato odstředivá a v podstatě zdravá tendence převažuje u dospívajících, avšak radikální otevření možností k tomu po pádu jednostranné komunistické ideologie a cenzury leckdy vede na tuto cestu i dospělí jako jednotlivci nebo jako vůdce své rodiny. Po předchozím ideologickém "temnu" spíše převažuje upřímné hledání obohacení života vlastního i rodinného, zatímco množství takto motivovaného či racionalizovaného utíkání od rodiny zřejmě nevzrůstá.
- 3) Aktivní úsilí prosadit se nyní (ať už ku prospěchu, nebo na úkor svého rodinného soužití!) ve svém povolání (např. nyní daleko dosažitelnějším pracovním zahraničním pobytem), v majetkovém ohledu (rozšiřování kontaktů v podnikatelské aktivitě) či ve společenském

ohledu (usilování o úspěch v politické dráze). Rodina zůstává více v pozadí a její členové mohou postupovat obdobně, mohou však též individualisticky podnikavého člena odsunout pouze na okraj rodiny - to záleží na složení, potřebách a možnostech rodiny v dané době; někdy k jejímu prospěchu, jindy k její škodě.

- 4) Pasívně zakoušený rozpad již dříve nedostatečných či poškozených vnitřních vazeb u rodin, které byly dosud drženy pohromadě buď nějakými vnějšími výhodami nebo obavami, jejichž vliv v důsledku společenských přeměn pominul. Např. u rodin či manželství podepíraných ve své existenci a funkci dřívějším vlivným postavením některého z rodičů, který je nyní náhle ztratil. Takovou změnu někdy nečekaně rychle následují rozvod, útěk z rodiny, vznik či vyjevení mimomanželského poměru ap., racionalizované nejčastěji citovými či názorovými rozpory.

3) Rodinné a individuální hodnoty: které obstály, které selhaly?

Zásadní otřesení mnoha dosavadních životních jistot, které se dotklo našich občanů a rodin, bylo v mnoha případech prověřením nosnosti hodnot, k nimž upínali své životní úsilí a jež buď shodně, nebo i v rozporu s ostatními členy rodiny přijímali za základ smysluplnosti ve svém životě a k nimž vedli své děti. Řada "jistot", na něž se lidé během minulých desetiletí naučili spoléhat, náhle ztrácí svou platnost: Zdánlivě nezvratná mocenská postavení jsou náhle ztracena; rozhodnutími stranických a úředních míst prisouzená význačná profesionální postavení jsou znejistěna či přímo zrušena; hmotné zabezpečení spjaté s dřívějšími výsadami přestává být zaručeno; spoléhání na stát jako záruku zaměstnání, bezplatného (alespoň zdánlivě) zabezpečení péče o zdraví a sociálního zajištění se zdá zpochybněno... A k zajištění těchto jistot směřující výchovné hodnoty v mnoha rodinách, jako poslušnost a umění přizpůsobit se, popřípadě i "nevybočovat z řady" neobvyklou iniciativou, jsou náhle zpochybněny hlásícími se nároky na iniciativu, soupeřivé sebeprosazení, spoléhání na vlastní úsudek a síly. I některé dosud v praxi latentní, nyní se aktualizující hodnoty, jako víra ve "svobodu a demokracii" v našem národě jsou ve své zidealizované podobě těžce otřeseny konfrontací se skutečným počínáním lidí, jimž se nyní této příležitosti dostalo.

Vzdor stresujícím změnám a nárazům v oblastech hodnot mocenských, ekonomických a institucionálních autorit si uchovávají vnitřní vyrovnanost rodiny soustředěné na víru ve vzájemné vztahy solidarity a lásky, jež se osvědčily i v dřívějších "těžkých dobách" pro jejich soužití; dále jim nepodléhá víra v konečnou platnost vyšších duchovních a mravních hodnot, nezávislá na bezprostředním hmotném či společenském prospěchu; konečně pak se jeví jako příznivé spoléhání na vlastní síly a vlastní iniciativu, zvláště není-li podmínkou její bezprostřední "zpevňování" okamžitými zisky a je-li spojena s ochotou sebepřemáhání v úsilí o hodnotnější vzdálenější cíle.

Hodnotové otřesy znamenají pro jednotlivce i pro rodinu otřesení vlastní identity; potvrzení sdílených hodnot pak i její potvrzení. Při "selhání" rodinné ideologie v oblasti hodnot, na něž se upínala, reagují rodiny různě: hledáním a zkoumáním hodnot podstatnějších; novými pokusy dobrat se původních jistot cestou závislosti (demonstrováním potřeby společenské pomoci, obnovovanou konformitou ap.); ukřivděnou vnitřní vzpourou proti novému společenskému řádu, proti "lidem", proti osudu - tedy negací. I způsob reakce

na zproblematizování hodnot závisí na snad ještě základnějším hodnotícím "vytvoření" v rodině: na důvěře v zásadní dobrotu života a lidského soužití v něm, nebo naopak "základní nedůvěře" v život a v lidi, popřípadě pesimismu jako určujícím tónu rodinné ideologie. Druhá, pro hodnotové postoje důležitá dimenze je zásadní přesvědčení o možnosti sebeurčení, nebo naopak o určenosti "osudu" člověka vnějšími vlivy či náhodou.

Zvláštní postavení pak v tomto ohledu zaujímá rodina jako hodnota sama o sobě: jednak vůbec víra v rodinné soužití se všemi jeho prvky a funkcemi jako něco individuálně a kolektivně hodnotného a žádoucího, jednak jako konkrétně prožívaná hodnota právě vlastní rodiny. Z očekávání od rodiny vůbec a od vlastní rodiny zvlášť pak vyplývá i váha, i obsah rodiny jako životní hodnoty zde a nyní. Může být vnímán a využíván jako útočiště před nepřízní světa; nebo zase jako výchozí základna k výbojům ve světě; může naopak být prožívána jako břímež či překážka v individuálním rozletu. Změny ve společenské situaci někdy mohou zasáhnout i toto zásadní prožívání sebe jako člena určité rodiny a vyvolat změny v postojích a v počínání v tomto ohledu.

III. *Jakou pomoc potřebují nynější problémové rodiny a co potřebují rodinám pomáhající instituce?*

Zvláštním úkolem institucí a iniciativ, které chtějí či mají pomáhat rodinám vyrovnávat se s jejich současnými problémy, je dopomoci jim k tomu, aby se nově vznikajícím vnějším i vnitřním okolnostem svého života tvůrčím způsobem přizpůsobily: překonaly nyní již nefunkční postoje a způsoby jednání a osvojily si nové, v utvářejících se podmínkách účelnější. V tomto ohledu ukázal náš přehled tři důležitá témata.

1. Jaké druhy rodinných problémů jsou nyní zvlášť naléhavé?

- 1) Akutní rodinné krize související s tísní, která vzniká skutečnými ztrátami či ohroženími a maladaptivními odezvami rodiny na ně. Ty se projevují nově vznikajícími konflikty, agováním, city viny vůči rodině či příznaky onemocnění a bezmoci, které zjevně souvisí s vystupňovanou nejistotou nebo prožívaným ohrožením politické, hospodářské, sociální nebo duchovní povahy. To vyžaduje možnosti pohotového poskytnutí krizové intervence v rodině psychologickými, popřípadě dalšími prostředky pomoci.
- 2) Chronická selhání v rodinném soužití vznikající ze (za současných okolností malfunkčního) rodinného životního stylu a způsobů jednání, popřípadě rodinné ideologie: Dosavadní cíle a dovednosti náhle nestačí, dosavadní založení či uspořádání vztahů a postojů náhle nevyhovuje. Účinná pomoc zde vyžaduje buď rodinné poradenství nebo, u "hlubších" maladaptivních vzorců prožívání, jednání a postojů, i rodinnou terapii k vytvoření alternativních, zdravějších způsobů soužití a životní orientace.
- 3) Zdravotní postižení, psychologická deprivace nebo sociální patologie u sociokulturně slabých (např. u některých etnických menšin) nebo u jinak oslabených (alkoholismem, dětmi v sociálním ohrožení ap.) rodin. Dříve o mnohé takové zjevné případy přebíral aktivně péči stát svými institucemi zdravotní či sociální služby, vykonával dohled nad jejich životem a často prostřednictvím nucených opatření (kontrolováním rodičovské

péče, odebráním dětí do náhradní péče, nucenou léčbou závislostí ap.) bránil naprostému selhání. Tato státní iniciativa je nyní na ústupu, ruší se i mnohé dřívější zákonné prostředky, které takové aktivní záchranné zásahy do života rodin umožňovaly. To vyžaduje dříve nezvyklou mobilizaci zájmu o takové ohrožené rodiny či jejich děti jednak v jiných obecních institucích (např. ve školách), jednak v nově vznikajících charitativních a svépomocných skupinách a hnutích. Ukazuje se potřebné nahradit direktivní státní "záchrannou síť" v tomto ohledu sítí aktivit komunálních a dobrovolných, tedy přesunout těžiště péče z institucionální hierarchie přímo do společenství občanů, v jehož středu ohrožené, strádající či selhávající rodiny žijí - a pochopitelně vybavit je možnostmi působení na rodinu, popřípadě i potřebné praktické pomoci.

- 4) Nemoc v rodině se stává, za současného zvýšeného ekonomického a sociálního stresu, ještě výrazněji podnětem k jedné ze dvou krajních reakcí; její význam se pro rodinu ještě více polarizuje:

"Útěk do nemoci" se stává nyní i dalším způsobem, jak se vyhnout frustracím a zdánlivě neúnosným zodpovědnostem současných riskantnějších či málo přehledných podmínek normálního života. To může mít svůj účel praktický (např. přecházení "nárazů" nových nároků či změn v přechodných formách pracovní neschopnosti nebo v trvalejší formě invalidního důchodu) jako forma určitého existenčního zajištění, i účel psychologický jako forma zbavení se zdánlivě nezvladatelných nároků prodělávaných změn či jako způsob "volání o pomoc".

Oproti tomu "útěk do zdraví" bývá nyní častěji vyvoláván tím, že nemoc je oproti dřívějšku vnímána méně jako nárok na zajištění vnější (státní) péči a více jako závažné ohrožení člověka především v jeho roli zodpovědného a schopného zajišťovatele obživy a pečovatele o rodinu. Mnozí pocítují nemoc již jako závažný osobní a tím i rodinný hendikep na utvářejícím se konkurenčním "trhu práce". Skutečné příznaky nemoci či jiných problémů bývají potlačovány, popírány a tím často vedou nedostatkem potřebné péče k dalšímu zhoršení. "Být nemocný" se více stává důvodem k soběvyčítání a prožívání viny za svou "neschopnost" a tam, kde nemoc přinese již skutečnou profesionální či hospodářskou újmu, může se stát i důvodem vzájemných výčitek či "shazování" v rodině a tak i zdrojem nových konfliktů a narušování vztahového ovzduší v rodině.

Zdravotníci a další odborníci v péči o rodinu potřebují tuto polarizovanou úlohu nemoci v rodině brát v úvahu a zacházet s ní pomocí přiměřených psychologických a sociálních opatření.

2. Jaké nároky na účinnou pomoc rodinám jsou nyní zvlášť naléhavé?

- 1) Včasná pomoc: Ukazuje se potřeba preventivní péče výchovné, vzdělávací a poradenské - především se zaměřením na přípravu k manželství a k rodičovství, ale i na teoretickou a praktickou pomoc osvětou, klubovými a podobnými aktivitami u "ještě nenarušených" vztahů současných či budoucích. Podobně po překonání rodinného problému či krize je důležitá pohotová nabídka nějakého stabilizujícího preventivního programu poskytujícího odbornou či vůbec společenskou pomoc před obnovením problémů. V současnosti připadne v tomto ohledu významná úloha dobrovolným iniciativám

zájmových skupin, církví a dalších sdružení, která si toto zvolí za úkol a budou moci doplňovat státem zajišťovanou zdravotnickou a školskou péči.

Vedle preventivní péče je dále nezbytné rozšiřování možností "první pomoci" rodině stejně jako jednotlivcům již na místech prvního kontaktu ve zdravotnickém či poradenském zařízení, při školách - vedle již speciálních středisek krizové intervence. Zde je třeba vytvořit příležitosti i pro anonymní kontakty a pro způsoby pomoci, které zabrání zdržení nebo společenské stigmatizaci klientů.

- 2) Pozitivní zaměření pomoci rodinám: Namísto dřívější pomoci strádajícím poskytnutím nějakých úlev či příspěvku je v současnosti důležité změnit strategii pomáhání také na aktivování lidí, aby se sami iniciativněji starali o potřeby své a svých rodin také v oblasti duševního zdraví. Namísto tradičního vzoru aktivního, léčbu či život pacienta nebo rodiny podněcujícího a usměrňujícího terapeuta či poradce a naopak téměř univerzálního receptu "relaxovat, šetřit se" je třeba rozvíjet vzor samostatně hledající, alternativy vytvářející a ověřující terapie, která je především prací a zodpovědností "pacienta", ať jako jedince nebo jako rodiny.

Dalším prvkem je zaměření na pozitivní diagnostiku. Méně důrazu bude třeba klást na hledání původu slabin, selhání či onemocnění a naopak diagnostická práce bude mít víc za úkol objevit dosud málo využitě schopnosti, síly a další praktické a citové zdroje nápravy a obnovy způsobilosti rodiny k samostatnému úspěšnému životu. Namísto chronifikující podpory zvenčí, dodávání toho, co v rodině schází, formou terapeutického vkládání nebo ulehčování, bude více úkolem péče o duševní zdraví pěstování vlastních sebeúzdavných a seberozejících zdrojů přímo v rodině samé. Namísto učení, jak "být nemocný", nastoupí učení, jak lépe žít a zvládat problémy.

V celé péči o rodinu bude důležité vrátit místo "úhelního kamene" psychologickému svorníku rodinného soužití, jímž jsou osobní a rodinou sdílené životní hodnoty. Čím méně je život rodin určován zvenjšku a čím více rodina dostává výsadu i břímě sebeurčení a rozhodování o sobě, tím naléhavější pro ni bude konfrontovat své denní problémy a volby s vlastními základy své životní filozofie. Těm bude třeba dávat přednost před přechodnými hmotnými nebo sociálními "odměnami" jako kritérii správného rozhodování a počínání. To je předpoklad k získání vnitřní jistoty v životě svobodnějším a zodpovědnějším, zároveň však také po vnější stránce mnohem méně zajištěném a řízeném.

- 3) Komplexní pomoc rodinám: Namísto dřívějšího poskytování postižené rodině pouze specializovaného výseku z celkové pomoci, kterou potřebuje, právě takto specializovaným pracovištěm, bude potřeba poskytnout či alespoň pohotově zprostředkovat na jakémkoli pracovišti péče o rodinu komplexní (mnohostranný) rozbor jejích problémů a v závislosti na tom i praktickou pomoc postihující všechny potřebné oblasti (lékařskou, psychologickou, sociální, právní ap.). Jinak řečeno, to, co dané pracoviště potřebné rodině poskytne, má vyplynout právě z přítomných potřeb rodiny, nikoli z oficiálního zaměření pracoviště, jak tomu často bývalo v době, kdy doba vyžadovaná sháněním pomoci a účinnost odborného přispění měly právě tak malou hodnotu jako skutečné

zdraví a výkonnost lidí v předešlém zřízení. Z hlediska psychologické a zdravotní účinnosti stejně jako z hlediska hospodárnosti v nyní opět výkonnostně orientovaném zřízení (a možná i z hlediska konkurenceschopnosti profesionalizovaných služeb péče o rodinu) bude mnohem více záležet na rychlé a úplné pomoci, což si vynutí opustit pohodlí pouze vymezené úzké pracovní specializace směrem k pohotové komplexnosti i těchto služeb.

3. Jaké jsou nyní nové nároky na služby poskytující odbornou pomoc rodinám s problémy a jak probíhá jejich současný vývoj?

Celková tendence se jeví tak, že bude možno mnohem více poskytovat a zároveň také mnohem více bude vyžadováno. Zdravý život v rodinách je opět reálně, nejen proklamativně, uznáván za základ zdravého života ve státě - včetně zdravé ekonomiky a ekologie. Hlavní nároky na péči o rodiny se rýsují v těchto směrech:

- 1) Zdokonalení odborné způsobilosti pracovníků v této oblasti: Terapeutická či poradenská intervence v rodinách (diagnostika, poradenství, nápravná výchova, terapie) mívaly dříve (zvláště v podmínkách "bezplatné zdravotní péče") postavení jakési "luxusní" péče navíc, které bylo velmi obtížné se domoci, někdy zas "posledního zoufalého pokusu" o záchranu pacienta (např. u těžkých případů mentální anorexie). Protože jde o metody zjevně jen zřídka přímo "zachraňující život" nemocného a zároveň o postupy časově i pracovníčně značně náročné, nebyly na ně vynakládány příslušnými zařízeními potřebné personální a časové prostředky, jejich uplatnění (a také investice do patřičného výcviku a supervize) bylo minimální. V souvislosti s tím také ani nebyly kladeny nijak přísné nároky na kvalifikovanost těch pracovníků, kteří se této práci (často na úkor svých jiných možností) věnovali.

Současná přestavba společenského života vnáší i do této oblasti hlediska potřeby a účinnosti (např. pokud jde o poměr nákladnosti a přínosu). I tato práce bude žádána a odměňována, avšak právě na základě skutečně prokázaného výsledku v nikoli již centralizovaném rozdělování prostředků, nýbrž v decentralizovaném poli poptávky a nabídky. Pouze skutečně účinná pomoc bude pro naše rodiny v současných "drsnějších" podmínkách hodna časových, popřípadě i peněžních výloh s ní spojených a také pouze ta bude svými provozovateli v podmínkách "trhu" ekonomicky obhajitelná. Psychologická pomoc rodinám bude pravděpodobně mnohem více vyhledávána, ale na její užitečnost budou kladeny mnohem přísnější nároky než v době, kdy vlastně šlo více o "laskavost", než o právo pacienta. Proto podstatně vzrostou nároky na odbornou způsobilost rodinných poradců a terapeutů, která bude mít už hodnotu pracovního nástroje. Už jsou hledány - a začínají být nabízeny - vzdělávací příležitosti v mnohem větší míře, než tomu bylo dřív (včetně zahraničních), ale také s požadavky investovat do svého vzdělání dostatek času a peněz. ("Znakem doby" v tomto ohledu je možná skutečnost, že vzdělávací akce ILF, který jako snad již jediná postgraduální vzdělávací instituce školí i v oborech psychoterapie a rodinné terapie bezplatně, nemají být pro svůj údajný nedostatečný přínos podle názoru předních představitelů těchto oborů uznávány jako část vzdělání požadovaného v budoucnosti pro příznání licence k samostatné práci v těchto oborech.) V každém případě si praxe vyžádá jednak

rozšíření často velmi úzce specializovaného umění (např. na jednu metodu) rodinných terapeutů, jednak prohloubení na úroveň dobře zvládnutého řemesla (z úrovně současného běžného "amaterismu").

- 2) Vybudování sítě pomoci rodinám: na místě omezující se soustavy státní péče o rodiny s problémy (psychiatrická služba, manželské poradenství, výchovné poradenství) bude třeba vytvořit univerzální střediska takové pomoci. Ta už někde vznikají zvláště z dřívějších manželských a předmanželských poraden, někde i jako zvláštní iniciativy charitativních církevních institucí. Zřejmě se objeví nezbytnost doplnit tato zařízení i vlastními zařízeními obcí a nově se rozvíjejícími svépomocnými hnutími pacientů a jejich rodinných příslušníků s určitou společnou sociálně-zdravotní problematikou (např. u drogových závislostí, onkologických onemocnění, tělesně a mentálně postižených ap.). Důležité bude pak i propojení všech těchto součástí "sociální sítě" pro rodiny tak, aby se různé druhy pomoci mohly co nejlépe koordinovat a doplňovat na požadovanou včasnou, pozitivní a komplexní péči.
- 3) Personální a provozní zajištění odborné pomoci rodinám: Kromě svého nepopiratelného postavení jako jedné ze základních životních hodnot se stane zdraví (tělesné i duševní, individuální i rodinné) také - ať už je to vhodné, či nikoli - zbožím; bude mít pro různé lidi dokonce i v podstatě různě vyčíslitelnou cenu na trhu práce a vzdělání. I to asi povzbudí mnohé k uvědomění si vlastní zodpovědnosti za ně a k aktivnější péči o ně, včetně ochoty do svého zdraví investovat. Zároveň však nelze čekat, až si na sebe tyto služby napřed vydělají; je také třeba počítat s tím, že se jako společnost musíme postarat i o ty, kteří budou mít jen velmi omezené finanční prostředky i na takovou zásadní péči (sociálně oslabené rodiny a jednotlivci). V poměrně ekonomicky chudé společnosti bude proto nezbytné získávat prostředky k realizaci psychologických služeb rodinám odjinud. Protože státních dotací bude stále ubývat, potřebujeme se naučit získávat prostředky a jinou pomoc u nás netradičními způsoby: Především iniciativním usilováním o podporu formou darů či nadací od obcí, církví a jiných dobrovolných společenství, od prosperujících veřejných i soukromých podniků. Na rozdíl od dřívějšího uspořádání, kdy zdravotnická a poradenská zařízení dostávala ze státního rozpočtu částky bez ohledu na hospodárnost jejich využití a naopak rozdávala svou práci klientům bezplatně, bude nyní třeba si potřebné prostředky ve značné míře vyžádat či vysloužit. To záleží podstatnou měrou i na společenském uznání, které si svou prací specialisté v práci s rodinami získají. Lze říci, že i naše pracoviště se musejí přeorientovat v určitém směru stejně, jako to nyní vyžadujeme od svých klientů: od pasivního přijímání toho, co je poskytnuto, k iniciativnímu hledání a získávání toho, co potřebujeme.
- 4) Organizační a právní zajištění odborné pomoci rodinám: Jak se omezuje organizace a řízení "shora", je nezbytné převzetí organizační a legislativní iniciativy samými představiteli oborů psychologické pomoci rodinám. Zmizely ideologické zábrany, které zvláště tuto oblast pomoci lidem dříve brzdily a omezovaly. Naopak situace je poměrně příznivá spolkové i individuální iniciativě. Určitou komplikací je pouze to, že současné reformy jsou značnou měrou založeny na principu tržního "přirozeného výběru" - tedy výhodnější "startovní pozici" k iniciativě či podnikání mají dosavadní či noví majitelé provozních prostor či provozního kapitálu, kteří ovšem často hledají rychlejší cesty

k sebeprosazení než jsou psychologické služby i méně majetným vrstvám obyvatelstva. - Na druhé straně již z iniciativy odborných sdružení probíhají četné akce, které mají za cíl vytvořit vhodný právní a odborně organizační rámec pro naše služby: Vznikají nové nezávislé instituty a asociace; projednávají se kvalifikační požadavky, práva a pravidla pro činnost odborníků v oborech lékařské, psychologické a poradenské péče o rodinu; vypracovávají se pravidla finanční úhrady odborníkům a jejich institucím za poskytované služby (např. prostřednictvím soustavy budoucího zdravotního pojištění); jedná se o samosprávné zaručování kvalitní odborné přípravy pro výkon odborných činností v této oblasti a o způsobech jejího prověřování a uznávání (např. stanovením podmínek pro udělování pověření k praktickému výkonu odborné činnosti nebo ke vzdělávání odborníků pro ni) oprávněnými orgány zastupujícími odborníky i veřejnost. Zde je nezbytné ještě mnoho vykonat, avšak podmínky k vytvoření nové, v různých ohledech "pluralitní", ale zároveň dostatečně sebeřídící soustavy psychologické péče o rodinu jsou příznivé.

Závěrem:

Uvedené tendence, rozpoznané v současném vývoji vnějších podmínek života našich rodin, jejich problémů a jejich potřeb, jimž mají naši rodinně zaměření poradci a terapeuti vyjit vstříc, nám mohou posloužit jako užitečné souřadnice a značení na naší dosud nehotové mapě nově se otevírajících rozměrů našeho současného životního prostoru a problémů, s nimiž se v něm vyrovnáváme. V této své úloze snad také naše zjištění osvětlí aktuální potřeby a příležitosti pro naše snahy pomoci těm rodinám, které to od nás v současném období proměn, tísně, rozmanitých nových rizik i nových možností právě potřebují.

K. B., Kabinet psychologie ILF
Vídeňská 800 - G2
140 59 Praha 4 - Krč

Mapa rodiny, model rodiny

© M. Vyhnálek, H. Vyhnálková

"All differences can be used as opportunities for discovery and growth."³

"Understanding and clarity, not agreement, is what's important to a dialog."⁴

"In our differences - we grow; in our sameness - we connect."⁵

Virginia Satir

Při zahájení rodinné terapie nebo v jejím průběhu se dostáváme s rodinou před úkol, jak všem pomoci nově uchopit problém prostřednictvím "jiného jazyka" - např. pomocí metafory, symbolu. Užíváme k tomu dvou technik, které mají podobný postup, ale liší se svými specifiky, danými především odlišností užitého materiálu.

První techniku jsme nazvali "Mapa rodiny", druhá se jmenuje "Model rodiny". Nyní k první z nich.

"Mapou rodiny" jsme nazvali kresebnou projektivní techniku, při které všichni členové rodiny schematicky znázorňují pojetí vlastní rodiny a srovnávají je. Je to technika, která je vhodná v úvodních fázích rodinné terapie.

Práci s kresbou dělíme do 3 fází:

1. V 1. fázi dáme každému členu rodiny list papíru, tužku odlišné barvy od ostatních. Instrukce zní: "Nakreslete každý na svůj papír obrázek, který se bude jmenovat "Mapa naší rodiny." Za každou osobu, která do vaší rodiny patří, nakreslete kolečko. Do něho vždy napište, o koho se jedná, kdo to je. Váš obrázek zatím zůstane pro ostatní tajemstvím. Až s tím budete hotovi, kresbu obraťte."

Instrukci dáváme záměrně takto jednoduchou a neupřesňujeme ji. Na všechny dotazy členů rodiny o způsobu provedení kresby, odpovídáme neutrálně: "To záleží na vás, nakreslete obrázek, jak sami chcete, abyste ho mohli nazvat "Mapa naší rodiny".

Již tyto dotazy bývají významné, všimáme si jich. Na př.: "Mám nakreslit také babičku a dědu?", "Mají být kolečka veliká podle toho, kdo je hlavou rodiny?", "Mám nakreslit taky sebe?".

2. Ve druhé fázi dáme rodině jeden list papíru a požádáme všechny členy, aby na něj nakreslili obrázek "Mapa naší rodiny" ještě jednou, tentokrát společně, dohromady. Každý přitom kreslí svojí pastelkou. Na dotazy odpovídáme opět neutrálně: "To už záleží na vás".

3) V. Satir: Old Sayings I Just Made Up, Avanta Network, 1989

4) V. Satir: Old Sayings I Just Made Up, Avanta Network, 1989

5) V. Satir: Thoughts And Feelings, Avanta Network, 1989

V této fázi dochází v některých rodinách k bohaté dynamické komunikaci, jindy rodina kreslí mlčky, aniž by o společném pojetí kresby členové diskutovali. Jsou rodiny, které nerozumějí instrukci, aby nakreslili jeden obrázek "společně, dohromady" a každý člen znovu nakreslí na tento papír svoje pojetí.

V některých rodinách dávají rodiče rozhodování o způsobu provedení kresby do rukou dítěte, jinde např. dítě kreslí mlčky vše, co mu "diktuje" otec a ostatní členové rodiny se nezúčastní. Jsou rodiny, kde dochází k bojům o prosazení vlastního pojetí každého člena nebo se několik členů spojí proti jednomu. Některý člen je nakreslen dvakrát, jiný zcela chybí. Způsob vzniku společné kresby je v každé rodině originální.

3. Ve 3. fázi požádáme členy rodiny, aby si vzájemně ukázali svoje individuální kresby. Máme tak před sebou pojetí rodiny každého člena i společnou kresbu. Členové rodiny volně sdělují svoje nápady ke kresbám. Hledáme podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými pojetími - všímáme si výběru členů a jejich pořadí, uspořádání, využití prostoru, konfigurace, velikosti koleček atd., srovnáváme je také se společnou kresbou. V některých rodinách se setkáváme s tím, že v individuální nebo společné kresbě je vynechán některý člen rodiny. Důležité jsou reakce členů a zpracování takového "opominutí". Můžeme se také ptát, jak si jednotliví členové rodiny představovali kresby ostatních členů a jak se vyrovnávají s tím, když tyto kresby neodpovídají jejich představám.

Mapu rodiny lze použít, i když nejsou přítomni všichni členové rodiny. Usnadňuje jejich symbolickou přítomnost v terapii. Př.: Stalo se, že matka byla překvapena, když její desetiletá dcera nakreslila jen svého vlastního otce a nevlastního otce, se kterým žila, vynechala. Matka naopak svého prvního muže do rodiny nezahrnula. Při konfrontaci obou kreseb si matka uvědomila, že vlastní otec zůstává pro dceru klíčovou osobností. Mlčky totiž předpokládala, že dcera nevlastního otce přijala, tak jako sama matka a že vlastní otec pro ni ztratil důležitost.

Některé rodiny kreslí svoji nukleární rodinu oddělenou od širší rodiny, jindy se jejich rodina "ztrácí" v síti příbuzenských vztahů.

Mapa rodiny pomáhá zpracovat problematiku přechodu z jedné vývojové fáze rodiny do další a uvědomit si změny v životě rodiny s tím spojené. Např. rodiče čtrnáctileté dívky s psychogenním kašlem poznali na základě kresby "Mapy rodiny", že svoji starší, dvacetiletou dceru i její nově založenou rodinu považují za členy své nukleární rodiny. Nedokázali se vyrovnat s odchodem starší dcery a s přijetím role prarodičů. Mapa rodiny, tak, jak ji sami nakreslili, jim umožnila vhled do generačního posunu v jejich rodině.

Jako ilustraci uvedeme kresby čtyřčlenné rodiny s devítiletým Ivanem a sedmiletým Petrem.

Kresba otce /č. 1/: kreslí jako první sebe. Největší vzdálenost je mezi oběma rodiči.

Kresba matky /č. 2/: první kreslí svoji matku, kterou i se svojí sestrou zahrnuje do rodiny.

Svůj vztah s dětmi zvýrazňuje spojovacími čarami.

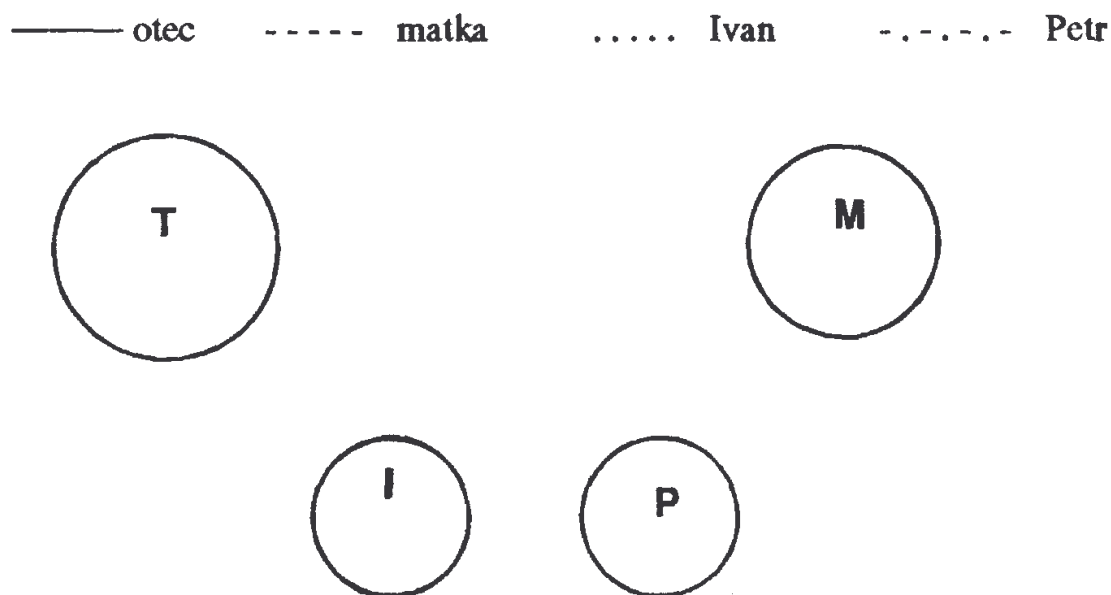
Kresba Ivana /č. 3/: nápadná je dominance otce v rodině.

Kresba Petra /č. 4/: kreslí matku jako první, dává jí zvláštní místo.

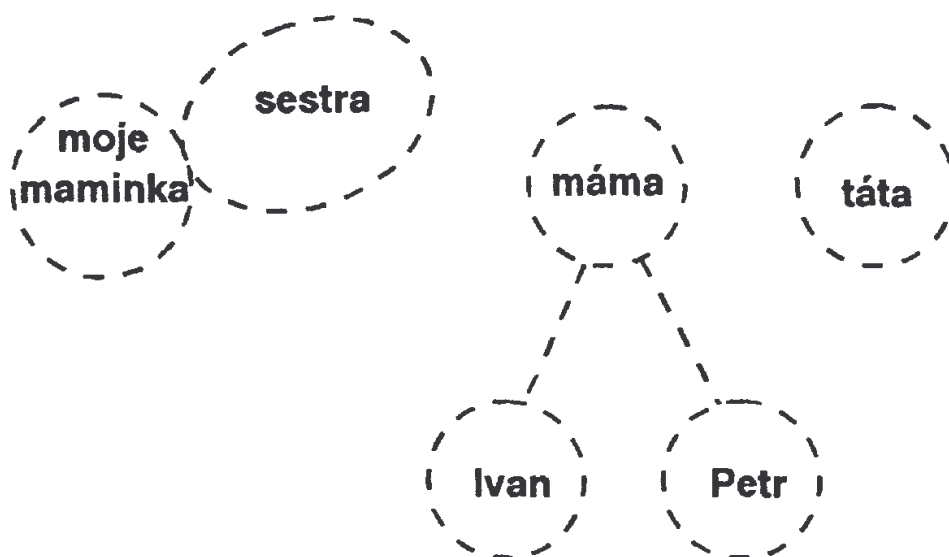
Společná kresba /č. 5/: vznik společné kresby byl velmi dynamický, rodiče spolu bojovali

o prosazení vlastního pojetí. Otec nakreslil jejich nukleární rodinu, matka přidala svoji matku a sestru. Otec reagoval tím, že ohraničil jejich rodinu kruhem. Poté nakreslil svoji matku. Nato matka nakreslila další příbuzné z obou stran. Po skončení kresby provedla poslední opravy - červenou fixou: tři své příbuzné přiblížila rodině, naopak matku otce od rodiny vzdálila. Diskuse ke kresbě byla velmi bouřlivá. Děti se kresby vůbec nezúčastnily.

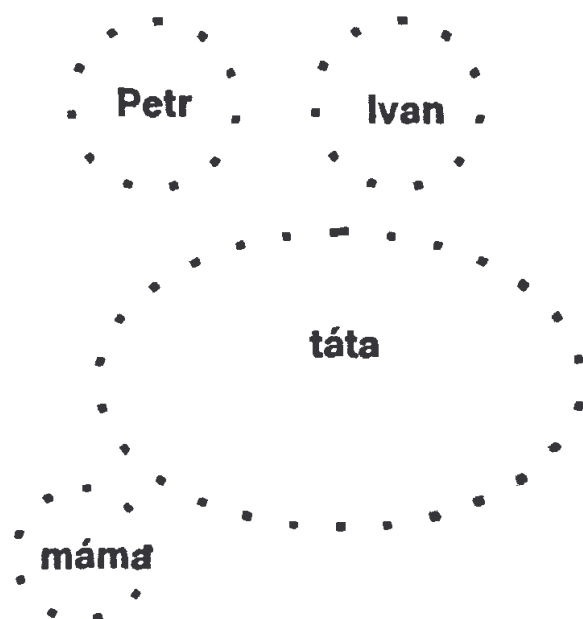
Kresba "Mapy rodiny" odhalila důležitost separace rodičů od svých původních rodin i problém pojetí autority v rodině.

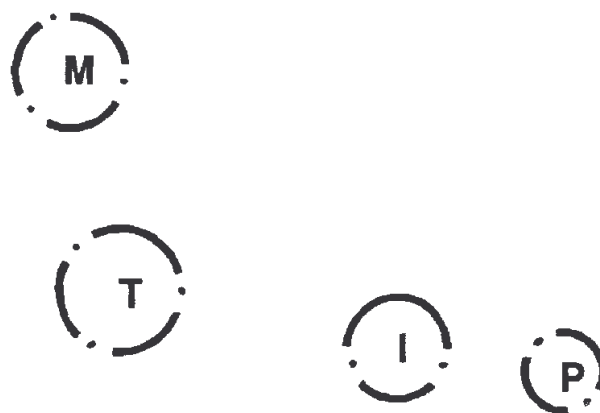
Obr.č.1 kresba otce

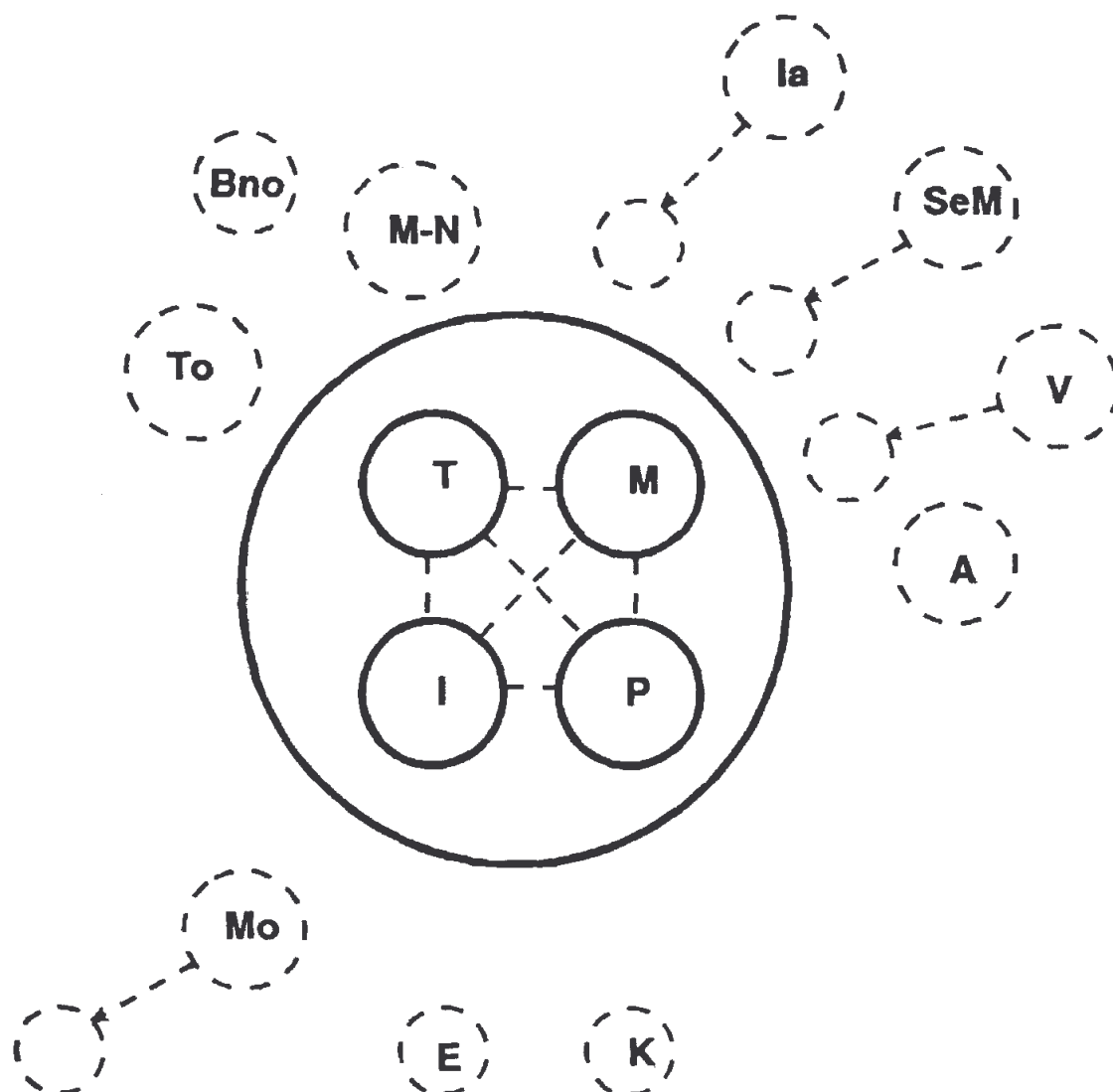
Obr.č.2 kresba matky

Obr.č.3 kresba Ivana

Obr.č.4 kresba Petra

Obr.č.5 společná kresba

Také technika "Model rodiny" patří k postupům zaměřeným na komunikaci a prožívání při procesu konstrukce individuálního a společného pojetí rodiny. Plastelína jako materiál přijatelný pro děti i dospělé umožňuje zcela volné vyjadřování pocitů a jejich fantazijní zpracování. Technika "Model rodiny" terapeuticky využívá srovnání osobního a společného pojetí rodiny. Postup zadání je následující: Každému členu rodiny dáme balíček plastelíny s osmi barvami a podložkou velikosti kancelářského papíru. Instrukce je podobná jako v případě "Mapy rodiny": "Vymodelujte z plastelíny svoji rodinu. Záleží jen na vás, jakým způsobem rodinu znázorníte, jaké tvary zvolíte. Pracujte zcela samostatně. Pro ostatní zůstane zatím váš model tajemstvím." Na další dotazy odpovídáme neutrálně.

Po skončení individuální práce dáme modely rodiny jednotlivých členů stranou. V následující fázi požádáme rodinu: "Nyní vymodelujte z plastelíny znovu svoji rodinu společně, dohromady."

Jakmile tento společný model dokončí, následuje zveřejnění všech modelů v rodině

a diskuse o nich. Způsob ztvárnění rodinných členů v reálné nebo symbolické podobě přináší materiál ke společné meditaci o rodině jako celku i o vzájemných vztazích.

Sledujeme komunikaci členů rodiny nejen při společné konstrukci "Modelu rodiny", ale také po zveřejnění všech individuálních modelů. Individuální modely rodiny jsou srovnávány mezi sebou a dále pak vzhledem ke společnému "Modelu rodiny". Chceme členům rodiny nabídnout nový pohled na sebe a vzájemné vztahy.

Při individuálním pojetí může každý zcela svobodně uchopit (ztvárnit, zhmotnit) svoji představu rodiny prostřednictvím tvarů, spojitostí, vzájemného sepětí, průniků a prolínání či oddělení plastelinové hmoty. Důležitou roli zde hraje využití barev a možnost konstrukce v trojrozměrném prostoru.

Velmi podnětné je následné dotazování rodinného terapeuta a všech zúčastněných při společném sezení. Všimáme si užití přídavných jmen pro popis abstraktních a fantazijních tvarů vymodelované rodiny z plastelíny. Zaznamenáváme, že v interpretacích členů rodiny se objevuje vztahový metajazyk, který ukazuje rodinnou situaci kvalitativně zcela jinak a nově.

Hovoříme o dotecích, vzdálenostech, hranatosti nebo oblosti tvarů, jak kdo koho chrání, obepíná, případně tíží. Rodina sama konstatuje, kde se otevírá prostor směrem ven, do světa, jak rodina je a jak by chtěla být otevřená vnějšímu okolí, kde je hranice soukromí. Diskutuje se průnik individuálního a společného světa a sepjetí s nejširším sociálním okolím.

Setkali jsme se s pojetím čtyřčlenné rodiny, která byla vymodelována jako beztvárá, slitá hmota ve tvaru velké kaňky, bez oddělení jednotlivých členů a generačních hranic. Rodinou nabídnutý problém dospívajícího chlapce s poruchami chování jsme společně predefinovali.

Pojetí rodiny jako hnízda s ptačími vejci akcentuje matčinu roli: ona symbolizuje hnízdo, děti jsou uvnitř jako vajíčka nebo mláďata chráněny a otec je mimo ve světě.

Takové hnízdo mohou tvořit tři listy na sobě a jedna kulička uvnitř. Čtyřčlenná rodina chtěla symbolicky znázornit odlišnost nejmladšího dítěte, se kterým měli rodiče problémy. Dospělí hovořili o tíze na listy, dítě si všímalo ochrany a svého výjimečného postavení v rodině.

Jiné rodiny byly pojaty jako stavba věže nebo domu, stavba tvarů spolu spojených.

Nová zkušenost vzniká vzájemnou konfrontací jednotlivých individuálních pojetí členů rodiny a následným dotazováním. Je to první reálné uvědomění si určité odlišnosti nebo více či méně vyjádření stejnosti uchopení rodinné konstelace. V této situaci jde o vytvoření pozitivních vzájemných vztahů, uznání významnosti každého člena rodiny na pozadí respektování jeho jedinečnosti. Cílené dotazování terapeuta na jednotlivá pojetí rodiny všech jejích členů poskytuje model jasné komunikace. Členové rodiny sami přinášejí svůj způsob vyjadřování - odpovídající výrazy a fráze, ale také výklady a interpretace svých a dalších verzí modelů rodiny z plastelíny. Terapeut si všímá různého vnímání modelů rodiny, kdy se vyskytují interakční sekvence, lze sledovat časové vzorce chování rodiny, pracovní seskupení při společném modelování, koalice, naznačené rozkoly mezi členy rodiny.

Plastelinový model rodiny dává možnost následné manipulace s objekty, které znázorňují rodinu. Je to modelová intervence do rodinného systému. Děje se tak v rámci procesu dotazování, které přispívá k identifikaci problému v rodině.

Testujeme citlivost jedinců na modelové zásahy zvenčí, nabízíme nové interpretace individuálních pojetí, stejně jako je přinášejí i členové rodiny.

Plastelínový "Model rodiny" je lakmusovým papírkem na počátku rodinné terapie. V rukou terapeuta a rodiny může otevřít novou cestu pro zveřejnění společného problému a k jeho předefinování.

Shrnutí, závěr.

U "Mapy" i "Modelu" rodiny si všímáme **procesu vzniku** jako diagnostického i terapeutického nástroje, **obsahu**, jakožto prostředku vyjádření **nevědomé i vědomé komunikace** a **produktu** jako konečného důkazu dynamiky v rodině.

Důležité je:

- 1) výběr členů rodiny,
- 2) u Mapy rodiny velikost koleček,
- 3) pořadí,
- 4) konfigurace: koalice, blízkost-vzdálenost, využití prostoru, ohraničení,
- 5) srovnání jednotlivých "Map" nebo "Modelů", hledání podobností - odlišností pojetí jednotlivých členů i společného výtvaru.

U plastelíny jsou navíc důležitými prvky volba symbolu, tvar, barva, způsob ztvárnění v trojrozměrném prostoru a možnost manipulace s vytvořenými objekty.

Všímáme si verbálního i neverbálního chování všech členů rodiny:

- kladení otázek terapeutovi i ostatním,
- sekvence chování: kdo inicioval společný obrázek nebo model, v jakém pořadí se zúčastnili ostatní,
- způsob společné práce - pracovali popořadě, v týmech, zároveň,
- prosazení při společné kresbě, modelování,
- či návrhy byly užity, či ignorovány,
- způsob vyjádření problému,
- vzájemná komunikace,
- reakce členů na kresbu, modelování ostatních,
- vyjádření souhlasu - nesouhlasu,
- tlak na ostatní, způsob uplatnění moci,
- úroveň angažování u jednotlivých členů,
- emocionální odpovědi,
- styl práce rodiny - kooperativní, individualistický, nesouhlas.

"Mapa" i "Model" rodiny jsou úkolem pro rodinu a zároveň terapeutickým nástrojem, jsou součástí rodinné terapie. Poskytují materiál, podněcují aktivitu, usnadňují interakce, vedou k otevřenosti, k vhledu. Mají daný organizační rámec a zároveň v sobě nesou pro rodinu poselství: "My jsme tady dohromady a máme se společně podílet na splnění úkolu. Je to příležitost být pospolu, společně pracovat, tvořit, komunikovat, sdílet a učit se přitom, co brání, abychom mohli takto spolu být." Rodina získává zkušenost, že může vyjadřovat různé emoce, které mohou být tolerovány, místo toho, aby byly popřeny nebo aby se jim členové rodiny vyhnuli. Výhodná je jednoduchost a časová nenáročnost úkolu. Většinou se setkáváme s ochotou ke spolupráci. Mapa rodiny je přitom rychlejší technika, modelování

z plastelíny podněcuje více tvořivost a snižuje obrany. Konkrétnost úkolu umožňuje jasnější pochopení problému členy rodiny i námi. K náhledu dochází často prožitkem překvapení, když jednotliví členové rodiny zjistí odlišnost svého pojetí. Úkol je srozumitelný i předškolním dětem.

Důležitým faktorem je neustálá terapeutova bdělost pro zjevné i skryté vzkazy, které v průběhu terapie pomáhá odhalovat. Lze se setkat s první konceptualizací rodinných přání, mýtů, pravidel.

Je třeba, aby si terapeut byl vědom toho, že tyto techniky mohou evokovat silné emoce, přinášejí konfrontace a vystavují rodinu nebo jednotlivce odhalení tajemství.

Důležité je, že úsilí rodiny spolupracovat při společné práci může být pro ni radostné a poskytuje jí novou zkušenost. Je to pro rodinu příležitost odhalit některé z jejích dosud neobjevených sil a směřovat k pozitivní změně.

M. V.
Vinohradská 39
120 00 Praha 2

III. Studijní text

Salutogenetický přístup ke zdraví rodinného systému: Příslib a nebezpečí

Aaron Antonovsky

Vyžádaná přednáška, uvedená na Evropském kongresu "Duševní zdraví v evropských rodinách" v Praze, Československo, 5.-8. května 1991. Dr. Antonovsky je Kunin-Lunenfeldovým profesorem lékařské sociologie na fakultě věd o zdraví, Ben-Gurionova univerzita v Negevu, Beersheva, Israel.

Dvě paralelní stopy

Vyjdeme-li si na malou procházku z místa konání kongresu k Novoměstské radnici na Mariánské náměstí, můžeme vidět sochu, která k našemu překvapení nebyla zničena ani nacisty ani komunisty, sochu rabbiho Yehudy Loewa ben Bezalel, Maharala, vrchního pražského rabína před 400 lety. Jedna z nejsilnějších vzpomínek z mého dospívání se vztahuje k filmu o Maharalovi, filmu, jehož původ je v lidových legendách osmnáctého století, ale neopírá se o žádnou historickou realitu. Podle této legendy rabbi Loew připravil ve vší tajnosti postavu z prvotní hmoty, Golema. (Slovo "golem" se objevuje pouze jednou v bibli, v žalmu 139:16; je překládáno jako nerozvinutá forma, nebo beztvará podstata).

Rabbi Loew, který již nebyl schopen déle snášet utrpení Židů, přerezal lana, jimiž byl Golem spoután a uvedl ho v činnost tím, že vyryl do jeho čela tři hebrejská písmena - Aleph, Mem, Tav, vyjadřující slovo Pravda. Mocný Golem vnáší zmatek mezi pronásledovatele Židů... ale brzo začíná šířit zmatek zcela náhodně. Rabbi Loew si uvědomil svoji osudnou chybu, vztáhl ruku a vymazal Aleph, první ze tří písmen, a ponechal Mem Tav, což v hebrejštině znamená Smrt. Golem se rozpadl na malou hromádku prachu - tuto scénu stále vidím před sebou po půl století.

Pro mne bude Praha vždy spojena s touto legendou. Mám ještě jinou vzpomínku z dospívání, která vám může být víc povědomá: hru Karla Čapka "R.U.R.", která byla poprvé provedena v Národním divadle v Praze v roce 1920. Jistě si vzpomenete, že lidstvo mělo být osvobozeno z biblického prokletí pracovat pomocí výrobků Rossumovy továrny na Univerzální Roboty. Rozuzlení je ještě strašnější než v legendě o Golemovi.

Byl jsem sem pozván, abych k vám pohovořil o způsobu myšlení, které mne přivedlo někdy před dvanácti lety k tomu, abych zavedl termín "salutogeneze", a abych zkoumal, jak by tento pojem mohl být užitečně aplikován odborníky na duševní zdraví při porozumění a práci s rodinami. Tento úkol vypadal snadně. V současném výzkumu důchodů a zdraví jsme zkoumali, jak se lidé vyrovnávají s odchodem z práce do důchodu nejen jako

jednotlivci, ale také jako rodiny (Sagy, 1990). V jiném projektu, v němž se angažují se skupinou evropských a amerických kolegů, kteří zkoumají filozofický základ výchovy lékařů, jsou salutogeneze a systémová teorie dvěma ústředními koncepty.

Golem a R.U.R.... salutogeneze a systémová teorie. Byly to dvě paralelní stopy v mé hlavě, které spolu navzájem neměly co dělat? Vypadalo to tak. Snažil jsem se soustředit na téma tohoto kongresu, ale mé ostatní asociace s Prahou ne a ne odejít. Nakonec se spojitost dostala do vědomí při vzpomínce na větu, kterou jsem napsal ve své druhé knížce o salutogenezi. "*Existuje mnoho kulturních cest k silnému pocitu coherence*" (Antonovsky, 1987, str. 94), což je základní myšlenka toho, co nazývám salutogenetickým modelem. Je to asociace mezi Golemem a salutogenezí, mezi R.U.R. a systémovou teorií, toto spojení rovnoběžných stop, které bych chtěl s vámi dneska zkoumat poté, co proberu salutogenetický model.

Salutogenetický model: otázka

Pro ty z vás, kteří nejsou obeznámeni se salutogenetickým modelem, shrnu krátce jeho základy s omluvou těm, kteří znají moji práci. Jako lékařský sociolog jsem se léta zabýval výzkumem úlohy sociálních, kulturních a psychologických faktorů u mnohočetné sklerózy, srdečního onemocnění a rakoviny. Byl jsem pevně zakotven, jako byli a jsou téměř všichni moji kolegové z oblasti biomedicíny a sociálních věd v tom, čemu jsem později začal říkat patogenetická orientace: hledání původu patologie. Můj první odklon od této cesty nastal, když jsem zjistil (Antonovsky, 1972), že existují *dvě* skupiny legitimních otázek. První se soustředila na původ dané patologie. Mým vlastním zájmem byla druhá: původ zhroucení, ne-moci, to jest pátrání po faktorech, které byly společné všem podobám systémového zhroucení. Rozhodující skok v mém myšlení však nastal o několik let později. K tomuto skoku došlo, když jsem si uvědomil dvě věci. Odborníci v oblasti epidemiologie rakoviny znali četnost výskytu rakoviny. Jejich kolegové psychiatři znali četnost výskytu psychopatologie. A tak dále. Když jsem začal zkoumat četnost ne-moci, patologie v jednotném čísle, uvědomil jsem si, že převažuje mnohem víc, než by si člověk mohl myslet. Formuloval jsem to takto (Antonovsky 1979, str. 15): "V kterémkoli okamžiku nejméně jedna třetina a zcela pravděpodobně většina populace kterékoliv moderní průmyslové společnosti je charakterizována nějakým chorobným stavem v jakémkoli slova smyslu". Moje druhé poznání pocházelo více z filozofické či historicky podmíněné oblasti myšlení. Při pohledu na fyzikální, mikrobiologický a psychosociální svět v pojmech všudypřítomných patogenů, s nimiž jsou lidské bytosti konfrontovány, začaly epidemiologické údaje dávat smysl. Kdokoliv z vás, kdo vychoval dítě, bude vědět přesně, co mám na mysli, i když nejste hysterickými rodiči. Patogenetická orientace vychází z axiomu, že homeostáza, ne-nemoc, je normálním stavem; odchylka od takové "normality" je tím, co musí být vysvětleno. Uvědomil jsem si, že takové odchylky, při povaze našeho světa a, ovšem, nevyhnutelnosti smrti, jsou téměř samozřejmé. Nemusíte se pak ve svém oboru zeptat: Jestliže je svět takový, jaký je, jak to, že se *všichni* nezblázní? Nebo, máte-li filozofické sklony: Jak to, že *všichni* nespáchají sebevraždu?

Otázkou se pro mne pak stalo, abych pochopil ten vzácný, téměř zázračný jev, že existují lidé, kteří se nezhroutí. Tato otázka byla tak neobyčejná, že pro ni nebylo jméno. To mne vedlo k tomu, abych razil pojem salutogeneze - původ zdraví. Jinde jsem poukázal na to, jak mnoho důsledků má přijetí salutogenetické orientace. Dva z nich jsou zde nejvýznamnější. Za prvé - když myslíme patogeneticky, máme sklon lidí dichotomizovat: někdo buď má nebo nemá nemoc A, nemoc B atd. Salutogeneze nás vede k tomu, abychom viděli zdraví/nemoc jako kontinuum. V každém okamžiku je osoba umístěna, v termínech svého celkového zdravotního stavu, v určitém místě kontinua. Salutogeneze se soustřeďuje na pohyb k pólu zdraví. Za druhé - patogeneze zkoumá "rizikové faktory", což je pojem, který je vám všem dobře znám. Co však zkoumá salutogeneze? Nemáme ani jméno, pojem, pro faktory, které podporují pohyb směrem ke zdraví. Přinejlepším hovoříme o ochranných faktorech. Bez pojmu, bez alespoň tentativní teoretické formulace, nelze dělat empirický výzkum, který by mohl přispět k našemu porozumění pohybu směrem ke zdraví.

Salutogenetický model: odpověď

Poté, co jsem formuloval salutogenetickou otázku, začal jsem s hledáním odpovědi, hledáním, které mne vedlo k formulaci jaderného konstruktů v mém modelu: pocitu koherence (sense of coherence, SOC). První verze tohoto konstruktů (Antonovsky, 1979) byla z velké části utvářena myšlením teorie systémů. Lidský organizmus je třeba chápat jako systém, který je stále bombardován jak ze subsystémů, tak ze suprasystémů šumem, entropickými tlaky. Základním problémem organizmů je pak, mají-li přežít a fungovat, nejen odstínit šum, ale nasávat informaci ze všech možných zdrojů, pátrat po zdrojích negativní entropie, či, řečeno prostě, dát smysl podnětům, které nás trvale bombardují. Obecným problémem, který stojí v centru všech současných věd, je problém, který byl nazván: "Řád, pocházející z chaosu". Poprvé jsem pojmově ztvárnil SOC jako zobecněný pohled na svět, sahající od vidění světa jako zcela uspořádaného až ke zcela chaotickému. Čím víc člověk věří, že svět je uspořádaný, čím silnější má SOC, tím přiměřeněji se může vypořádat i s životními stresory, a tím by tedy měl být zdravější.

Moje první definice SOC (Antonovsky, 1979 str. 123) se soustředila na strukturu, řád a předpověditelnost. Byl v ní silný důraz na poznání. Jak jsem tento konstrukt rozvíjel pomocí průzkumných interview a pokusů dosáhnout operacionální podoby, stal se, jak věřím, bohatším a mocnějším. Je možno rozeznat tři prolínající se, ale rozlišitelné složky. První je *pochopitelnost*, která se vztahuje k přesvědčení, že svět je uspořadatelný. Aby si uměl dobře poradit, potřebuje však člověk také věřit, že potřebné zdroje jsou pro něj dosažitelné. Tato složka se nazývá *zvládnutelnost*. A nakonec, nejdůležitější je motivační složka *smysluplnosti*, přání věci zvládnout, které dodává motivaci sílu. Nakonec bych se měl zmínit o tom, že mým záměrem bylo, aby konstrukt SOC byl na vyšší úrovni abstrakce než různé specifické zdroje zvládání životních obtíží, které jsem studoval, např. sociální opora, peníze, nebo kulturní stabilita. Tvrdí se, že takové zdroje se váží ke zdraví, protože posilují člověku SOC, jeho smysl pro pochopitelnost, zvládnutelnost a smysluplnost světa. Souhrnem lze říci, že položení otázky po salutogenezi mne vedlo k formulaci obecné hypotézy, že čím silnější má člověk SOC, tím bude schopnější mobilizovat zdroje negativní

entropie, potýkat se úspěšně s endemickými, všudypřítomnými životními stresory, a tím se bude pohybovat k vyšší úrovni povšechného zdraví. Tato hypotéza je nyní ověřována řadou empirických studií v mnoha zemích. Články, které již byly uveřejněny, stejně jako neuveřejněné údaje, které jsem viděl, svědčí pro to, že mé názory nejsou zcela mylné.

Důsledky pro zdraví rodinného systému: příslib

Obraťme se nyní k tomu, čím se přímo zabývá tento kongres. Jaké jsou důsledky salutogenetického konstruktů a orientace pro zdraví rodinného systému a pro duševní zdraví? Připomeňme si, že salutogenetická orientace vznikala v pojmech myšlení teorie systémů. Řád a chaos, negentropie a entropie, informace a šum, sub- a suprasystémy jsou klíčovými pojmy. Podobně konstrukt SOC se vyvinul z myšlení v těchto pojmech, ale v ohnisku byl vždy *jedinec*. Bohatá literatura o rodinných systémech ukazuje, že je oprávněné přemýšlet o rodině jako o systému, v němž souhrn interagujících částí vytváří celek s vlastními emergentními charakteristikami.

Předkládám vám k úvaze, že by mohlo být užitečné aplikovat salutogenetické spíše než tradiční patogenetické myšlení na rodinné systémy stejně tak, jako na jednotlivce. Dám vám několik příkladů, které ukáží, jak cenné by to bylo. Představte si, že přestaneme klasifikovat rodiny na patologické a zdravé a místo toho se na ně budeme dívat jako by byly v každém okamžiku někde na kontinuu mezi úplným (a neexistujícím) zdravím a úplnou (a neexistující) patologií. Předpokládejme dále, že hledáme a zdůrazňujeme sílu, zdravé elementy, které lze vždy najít v každé rodině, spíše než slabosti a patologické elementy. Předpokládejme, že se nestaráme tolik o rizikové faktory, a místo toho pátráme po negentropických, zdraví podporujících faktorech jak uvnitř, tak mimo systém. Předpokládejme, že studujeme ty rodiny, které nám byly poslány, bez ohledu na nejnepríznivější okolnosti, se kterými se musely potýkat. Předpokládejme, že se pokoušíme dospět k hlubokému porozumění procesu, který byl nazván *autopoiesis* systémů, t.j. schopností reorganizace na vyšší úrovni složitosti, u rodin, které úspěšně prošly takovými traumaty jako válkou, migrací, smrtí člena rodiny nebo chronickou nezaměstnaností. Předpokládejme, že budeme přemýšlet o rodinném zdraví v pojmech vitality, bujarosti, radosti ze života a energie spíše než v pojmech úzkosti, deprese atd.

Obrátím se nyní k jinému důsledku salutogenetického modelu, aplikovaného na zdraví rodinného systému z aspektu tří složek SOC. Moje chápání složky zvládnutelnosti je zvláště důležité, protože byla často zaměňována se schopností něco ovládat, anebo s vnitřním centrem řízení. Zvládnutelnost se týká víry, že při setkání s konkrétními nároky má člověk k dispozici přirozené zdroje, aby těmto nárokům čelil. Při uvažování o původu této víry zdůrazňuji zkušenost rovnoměrnosti zátěže, t.j. jestliže znovu a znovu jsou na člověka kladeny nároky, které jsou souměřitelné s jeho schopnostmi, vyvine se u něj silný pocit zvladatelnosti. Pro dítě, dospívajícího a dokonce dospělého jsou požadavky, s nimiž je konfrontován, z větší části určovány rodinným systémem. Požadavky ovšem přicházejí také z nitra - ale to jsou často požadavky, které byly internalizovány očekáváními rodiny, od kontroly sfinkterů až po úspěch v zaměstnání. Ale výraz "zdroje, které má člověk k dispozici" naznačuje ještě důležitější způsob pohledu na věci. Vede nás k tomu, abychom se ptali

nejen jestli *jedinec* má v sobě potřebné zdroje, ale zda suprasystémy - v prvním a nejdůležitějším místě rodina - v kterých je osoba zasazena, poskytují člověku takové zdroje. Podobně složky pochopitelnosti a smysluplnosti v SOC jedince mohou být pochopeny pouze v kontextu rodinného systému. Je to rodinný systém, který do značné míry určuje zkušenosti konsistence a participace při sociálně sankcionovaném rozhodování, které považují za rozhodující při formování SOC.

Důsledky pro zdraví rodinného systému: nebezpečí

Doufám, že jsem do určité míry objasnil důsledky první části podtitulu své přednášky, "příslib" salutogenetického přístupu. Nyní bych se chtěl věnovat druhé části podtitulu, "nebezpečí". Musím přiznat, že při svém nadšení pro salutogenetický model jsem nikdy nevěnoval dostatečnou pozornost jeho možným úskalím. Ta se ukáží, když začneme blíže zkoumat interagující proměnné: SOC jedince, zdraví rodinného systému a duševní zdraví. Právě v tomto kontextu se Golem a R.U.R. vrací na scénu.

Patogenetická orientace moderního vědeckého lékařství se zabývá somatickými nemocemi jedince. Zdraví je reziduální kategorie. Nemoc poukazuje na biochemické poruchy a patologické léze, které ohrožují přežití organismu. Rozhodující kritérium je proto vývojové. Biologická psychiatrie pohodlně zapadá do tohoto schématu. Dokonce i tradice psychosomatické medicíny, která vytváří prostor pro psychologické patogeny, nevytváří problémy. Jeden hodnotový soud, a pouze jeden, je vysloven; soud, se kterým by málokdo nesouhlasil: ne-nemoc je žádoucí.

Předkládám vám k úvaze, že Golem, tato hmota bez tvaru, toto tělo bez ducha, tento Rossumův Univerzální Robot s přiměřenou kapacitou spojů, by byl schopen obsahovat somatické nemoci, které narušují fyzické funkce a ohrožují přežití. Síť jeho spojů by zajistila přiměřenou opravu poruchy alespoň do té chvíle, než vyčerpá všechny rezervy. To může zahrnovat dokonce těžkou duševní nemoc biochemického původu. Golem může být také naprogramován, aby sám sebe reprodukoval, takže když jsou zásoby zcela vyčerpány, další generace může být pokračovatelem "druhu".

Zdá se, že do Golema jsou vestavěny určité problémy. Za prvé - proč by si měl přát přežít? Ale "přání" je irrelevantní pojem. On je *naprogramován*, aby přežil. Za druhé - lze předpokládat, že přísun energie, potřebný pro přežití, má alespoň zčásti svůj zdroj mimo Golema. Vyžaduje tedy ekologickou niku. Co se stane, když se nika změní? Nevidím žádný vnitřní důvod, proč by Golem nemohl být sestrojen s alespoň mírnou schopností adaptace k měnící se nice. A když to nefunguje? Nuže, valná většina druhu nakonec vyhyne.

Z patogenetického hlediska slibuje pojetí lidské bytosti jako Golema vysoce účinné řešení problému nemoci. Je to děsivá představa. Ukáže se to v plné hrůze, uvažujeme-li o duševním zdraví a rodinném systému. Výrazně cítíme, v jakém protikladu je Golem k těmto pojmům. Golem je systém, jehož vztah k jiným systémům je technický, strojový. Zdá se, že nemá více smyslu hovořit o duševním zdraví nebo rodině Golema než hovořit o duševním zdraví termostatu nebo o rodině, skládající se z termostatu, bojleru a teploty v místnosti.

Prozkoumejme však naši instinktivní reakci poněkud blíže. Jakmile jednou dostane Golemova hmota tvar, jakmile je tělo prostoupeno duchem, systém je proměněn. Můžeme

začít hovořit o jeho duševním zdraví, a ne jen o jeho technické schopnosti přežít. Můžeme začít hovořit o emoční kvalitě jeho vztahů k druhým, např. ke členům rodinného suprasystému. Avšak proč? Co je jádrem systému, co vytváří jeho formu, co je jádrem těla, které bylo prodchnuto duchem? Jinými slovy, co je jádrem lidské bytosti? Co je v jádru rodinného systému? Tvrdím, že na nejhlubší úrovni to znamená mít schopnost klást morální otázky, tvořit hodnotové soudy.

Vraťme se ještě jednou k Bibli, k příběhu Adama a Evy. Dozvídáme se, že v ráji byly *dva* stromy, jejichž plody bylo zakázáno ochutnat. Oni pohrdli stromem života, jehož plody slibovaly věčný život. Místo toho ochutnali ze Stromu Poznání Dobrého a Zlého. Od této chvíle byli odsouzeni - či požehnáni - k schopnosti klást si morální otázky; mohli se rozhodovat. Vyhnání z rajské zahrady vedlo k dalším otázkám. Cožpak jsem strážcem svého bratra? Proč žít, když je člověk odsouzen vydělávat svůj chléb v potu tváře, rodit děti v bolestech, a brzy poté zemřít? Proč, jak se ptal Job, je zlo tak často odměňováno a dobro trestáno? To jsou podle mého názoru otázky, které jsme povinni si klást, jde-li o duševní zdraví a rodinné systémy.

Řekl jsem, že patogenetická orientace pohodlně vyjde s inženýrsko-mechanistickým pohledem na lidskou bytost jako na Golema. Morální a filozofické problémy nejsou této oblasti zájmů vlastní. Avšak, nutí nás salutogenetická orientace čelit těmto otázkám? Obávám se, že moje odpověď bude bohužel z větší části, ne-li zcela, záporná. V nejlepším případě dává pouze možnost. *V tom spočívá její nebezpečí.* Salutogenetická orientace stejně tak jako patogenetická orientace definuje zdraví a nemoc v pojmech fungování a přežití. Jediné, co tvrdí, je, že čím silnější je SOC, tím je větší naděje, že systém, ať už je to jedinec, rodina či společnost, bude fungovat a přežije.

Dříve jsem citoval, že jsem napsal, že existuje "více kulturních cest k silnému pocitu koherence" a tím ke zdraví. Předkládám vám k úvaze, že ani patogenetická ani salutogenetická orientace nás nemohou v oblasti duševního zdraví vést k výběru cesty, která by nás nejúčinněji vedla k cíli, přestože obě orientace představují vědecké paradigmatické postoje.

Za prvé je bezpochyby nejobtížnější srovnávat. Být Golemem je jednou cestou k silnému SOC. Můžeme být vývojově programováni k tomu, abychom považovali zdraví a přežití za nejvyšší hodnoty. Morální a filozofické otázky nemají smysl, vztahy k druhým jsou technické. Anebo, v systémové terminologii, tyto věci jsou považovány za šum, který má být odrušen, protože vnáší chaos a zvyšuje hladinu entropie. (Když jsem psal tyto řádky, právě jsem se díval v televizi na chladnokrevné prohlášení prezidenta Bushe o nevměšování do vnitřních záležitostí Iráku a vedle toho jsem viděl těžkou situaci statisíců Kurdů. Není toto chování Golema, pro kterého "utrpení" je nesmyslným pojmem? A není to dobré pro jeho zdraví, tělesné i duševní?).

Nemohli bychom pojímat rodinu se silným SOC jako Golema? Pravidla jsou stanovena jasně. Normativní očekávání jsou ostře definována, upřesňují práva a odpovědnosti. Uvážené odměny a tresty mají své místo, jsou souměřitelné s činy a zajišťují motivaci. Zdroje, které umožňují členům rodiny splnit očekávání, jsou dostupné. Jinými slovy, programování je dobře řízeno. Pokroky biologické psychiatrie nám poskytnou léky anebo v jiném případě chirurgický zásah do mozku, kterými lze zvládnout jakoukoli vágně definovanou emoční poruchu.

Druhou kulturní cestou k silnému SOC je internalizace odpovědí, které dává na morálně-filozofické otázky bůh či tradice, nebo společenství či strana. Ve své nedávné přednášce píše

spisovatel V.S.Naipaul (1991) o společnostech, ve kterých "všechna poezie již byla napsána". Dává dramaticky do protikladu pevně svázaný, bohatě zdobený tradiční svět svých hinduistických předků s tím, co nazývá "myšlenkou univerzální civilizace", které nic lidského není cizí, v které žádné odpovědi nejsou neměnné. Ale máme-li se zeptat "Kdo asi bude mít silnější SOC?", pak se obávám, že odpověď vyzní ve prospěch uzavřeného stabilního světa jeho předků. Takový stabilní svět, ve kterém každý má a zná své místo, ve kterém jsou dána jasná pravidla, odpovědi a významy formou starých tradic, platí ve středověké evropské rodině a zvláště ve vztazích muže a ženy v knize Ivana Illiche *Pohlaví* (1982). Já osobně se více vyznám v životě v tradičním východoevropském židovském ghettu, který je vybudován kolem rodiny a společenství s jednoznačnou oddaností ortodoxním náboženským předpisům a názorům. Někteří z vás mohou dát přednost úvahám o luteránské měšťanské rodině nebo portrétu americké pionýrské rodiny od Davida Reisse (1981).

Dovolte, abych vás zatížil ještě jedním příkladem sociální struktury, která může vytvořit základ silného SOC: svět nacistů. Všichni Němci - muži, ženy a děti - měli v tomto světě jasné místo. Rodina byla pevně začleněna do společenství strany, a životům všech dávaly smysl aspirace a ideály, hlášané Vůdcem. Ohrožení tohoto velkého integrovaného světa představovalo mnoho nepřátel a především Židé. Proto je bylo třeba odstranit, aby Říše mohla přetrvat tisíciletí. Anebo, když mluvím o Praze, mohl bych hovořit o SOC bolševiků. To jsou tedy velmi reálné příklady strukturované, tradicí svázané cesty k silnému SOC.

Povšimněme si, že přinejmenším v některém z těchto posledních příkladů můžeme najít skutečně třetí cestu k silnému SOC: takovou, která je založena na otevřené nebo skryté moci, kontrole, manipulaci, vykořisťování a útlaku od úrovně jednotlivých rodin až k celé společnosti a dále.

Vládcí - v rodině, ve skupinách, v institucích, v hnutích, stranách a společnostech budou mít často silný SOC, neboť právě oni určují pravidla, kontrolují zdroje a dostává se jim odměn. Jejich zdraví je na úkor zdraví utlačených. Ale oni sami jsou zdraví.

Co je to, co nás na kongresu duševního zdraví a rodinných systémů znepokojuje na tom, když máme konkretizovat takové cesty k silnému SOC, jako je cesta Golema, mocné tradice nebo utlačitele. Znepokojil jsem vás tím? Nezačal každý z vás, když přemýšlel o vlastních zkušenostech, uvažovat o lidech a rodinách se silným SOC a nápadně dobrým zdravím, jejichž existence vás znepokojuje, protože nedokážete mít rádi, respektovat či obdivovat tyto rodiny a sociálně-historické suprasystémy, které je podporují? Tento bod by měl být objasněn velice přesně. *Odmítáme tyto cesty ne proto, že by byly nezdravé, ale proto, že se přičiní našim hodnotám, našim odpovědím na morálně-filozofické otázky.*

Přál bych si, abych byl mohl říci něco naprosto odlišného. Ale obávám se, že budeme-li poctiví, musíme říci, že jak patogenetická, tak salutogenetická orientace ve svém zaměření na biologické zdraví, na fungování a přežití, na homeostázu a včlenění do ekologické niky, že obě dvě musejí uznat moc Golema, fundamentalistického náboženství, patriarchátu, vládnoucí třídy a, ano, dokonce nacistů, aby zajistily základ silného SOC pro některé.

Opakuji - jsem si bolestně vědom toho, že zdraví lidí, kteří jdou po těchto kulturních cestách k silnému SOC, je nejčastěji na úkor zdraví druhých: zdraví Golema je na úkor zdraví všech ostatních; zdraví patriarchy na úkor žen a dětí; věřícího na úkor nevěřícího; nacisty na úkor těch z nás, kteří jsme byli označeni jako podlidé. Ale oni sami jsou zdraví.

Obávám se, že mnozí z vás, zděšení obrazem, který jsem vám vykreslil, budou v pokušení použít nejsnadnější cestu a zamítnout moji omezenou definici zdraví jako fungování a přežití. Budete pak ale čelit nebezpečí, že budete definovat zdraví tak, že se stane sbírkou všeho, co považujete za dobré.

Zdraví se pak stane nevědeckým pojmem, zaměněným za řadu odpovědí na morálně-filozofické problémy, na které jsem upozornil.

Mám pouze jednu jedinou odpověď na tento nešťastný obraz, a ta není odpovědí vědce, který se zabývá analýzou reality. Tato odpověď tvrdí, že jsou zde *dva* problémy, které musejí být od sebe navzájem odlišeny. První je otázka zdraví, druhý je otázkou hodnot, morálně-filozofických témat. I když se omezíme na problém tělesného zdraví jednotlivce, není snadné uniknout posuzování otázky hodnot. Ale přejdeme-li do oblasti duševního zdraví a rodinných systémů, tato konfrontace se stane naléhavou.

Uvedu dva příklady hodnot: boj proti tyranii a rovnost lidí. Mnoho z vás, kteří zde sedíte, ví z trpké osobní zkušenosti, že si boj proti tyranii velice často vyžádá vysokou cenu v podobě fyzického a duševního utrpení anebo dokonce smrti jednotlivce a jeho rodiny. To byla těžko salutogenetická zkušenost. Co se týká rovnosti: obávám se, že málo z těch, kteří nejsou feministy, pomýšlelo na pravděpodobnost, s níž zdraví mužů bylo velmi často vykoupeno zdravím žen a dětí. Neříkám, že existuje vnitřní rozpor mezi zdravím a jinými hodnotami, kterých si ceníme, mezi tím, co je dobré pro zdraví a tím, co považujeme za dobré. Říkám jen, že musíme rozlišovat.

Když uvažujeme o duševním zdraví obecně a o duševním zdraví rodin, myslíme často v termínech jako autonomie, kreativita, solidarita, šlechetnost, růst, zkoumání, odpovědnost, vnímavost či sebenaplnění. Zřídka jsme si vědomi toho, že to jsou klíčová slova, typická pro danou společenskou třídu v dané společnosti a v daném období lidské historie. Jako by neexistovaly jiné kultury, jejichž primárními hodnotami byly poslušnost, úctyhodnost, "mravnost" atd. Měly snad rodiny v těchto kulturách menší naději na duševní zdraví než v kultuře naší? Pochybují o tom.

Poslední věcí na světě, kterou bych si přál je to, že bychom měli zapomenout na hodnoty, které jsou nám drahé. Šel bych ještě dále za své doporučení: "Udržujte zdraví a hodnoty oddělené". Tvrdím, že jako vědci bychom měli studovat to, co podporuje somatické a emoční, individuální a rodinné zdraví a navrhuji, že SOC je klíčovou odpovědí na tuto otázku. A těm z vás, kdo jste klinici, pracující s rodinami, bych chtěl říct, že při stanovení vašich cílů je podstatné rozlišovat mezi tím, co by mohlo být dobré pro emoční zdraví rodiny a tím, o čem si jako lidské bytosti myslíte, že je dobré. Ještě důležitější je to, že je podstatné objasnit, co si myslí rodina jako systém, že je dobré a co si myslí, že je dobré, její individuální subsystémy. Tyto dvě věci - opakuji - často nejsou v souladu, často mohou být dokonce dissonantní a neslučitelné.

Ještě jedna věc. Salutogenetická orientace má jednu výhodu oproti patogenetické. Protože jde za hranice ne-nemoci a vede nás k soustředění na pozitivní pól zdraví, umožňuje nám otázku: které z našich hodnot jsou šťastnou náhodou dobré pro duševní zdraví rodin? Jednou takovou hodnotou může být zodpovědnost, druhou solidarita, třetí oddanost. Nejsem si tak jistý, že kreativita, autonomie a experimentování jsou nutné pro dobré zdraví. Nemusím však připomínat mnohým z vás, že demokracie těžko vyřeší všechny problémy. Je třeba se rozhodnout. Já sám dávám přednost tvrzení, že zdraví není nejvyšší hodnotou.

Závěr

Doufám, že nyní chápete, proč jsem se rozhodl hovořit na začátku své přednášky o Golemovi a R.U.R. Snažil jsem se, abych ve vyhrazeném čase vyložil podstatné rysy toho, co nazývám salutogenetickým pojetím a jeho jádra, SOC. V dalším jsem se pokusil aplikovat tento model na téma našeho kongresu a ukázat, jakou by mohl mít tento koncept hodnotu pro porozumění a řešení problémů duševního zdraví a rodinných systémů.

Ze skvělého přehledu výzkumů nezdolnosti u dětí, který se nedávno objevil (Luther a Zigler, 1991) lze zjistit, že přes desetiletí výzkumů máme pouhé zlomky teorie, kterou by se mohl řídit výzkum a klinická praxe. Byl bych rád, kdyby se konstrukt SOC jevil jako rozumný pokus o užitečný teoretický model.

Protože však moje přednáška byla určena pro Prahu - a to mě vedlo k určitým asociacím - považoval jsem za důležité poukázat nejen na příslib, ale také na nebezpečí salutogeneze.

Dovolte, abych svůj projev uzavřel poukazem na třetí asociaci, která se váže k Praze. Kdyby Franz Kafka byl býval členem duševně zdravého rodinného systému, neměli bychom Zámek a Proces. Oproti Thomasu Mannovi netvrdím, že neuróza a tvořivost jdou vždy pospolu. Jistě nemusí být pozitivně korelovány. Váš prezident, mí českoslovenští hostitelé, to ve svém novoročním poselství na rok 1991 řekl mnohem lépe: "Před rokem jsme byli všichni jednotni v radosti z toho, že jsme se osvobodili z totalitního systému; dnes jsme se všichni stali poněkud neurotickými z břemene svobody".

Nerozhodujeme se vždy mezi "neurózou nebo svobodou"; ale někdy ano.

Literatura

- Antonovsky, Aaron (1972): Breakdown: A needed fourth step in the conceptual armamentarium of modern medicine. *Social Science and Medicine*, 6,537-544
- Antonovsky, Aaron (1979): *Health, Stress and Coping*. San Francisco: Jossey-Bass
- Antonovsky Aaron (1987): *Unraveling the Mystery of Health*. San Francisco: Jossey-Bass
- Illich, Ivan (1982): *Gender*. New York: Pantheon
- Luthar, Suniya a Zigler, E. (1991): Vulnerability and competence: A review of research on resilience in childhood. *American Journal of Orthopsychiatry* 61,6-22
- Naipaul, V.S. (Jan. 31, 1991): Our Universal Civilisation *New York Review of Books*, 38/3,22-25
- Reiss, David (1981): *The Family's Construction of Reality*. Cambridge, Mass.: Harvard
- Sagy, Shifra (1990): *Family Sense of Coherence and Adjustment to Stressors* (Hebrew) Unpublished doctoral dissertation, Dept. of the Sociology of Health, Faculty of Health Sciences, Ben-Gurion University of the Negev, Beersheva, Israel

Překlad: © MUDr Petr a Eva Bošovi

(**Volný překlad** doc. Jaro Krivohlavého vyjde v Čs. psychologii)

IV. Batesoniana

Metalog: Proč labuť?

© Gregory Bateson

Dcera: Proč labuť?

Otec: Ano - a proč loutka v Petruškoví?

D: Ne - to je něco jiného. Konec konců, loutka je svým způsobem lidská - a tahle konkrétní loutka je velice lidská.

O: Lidštější než lidé?

D: Ano.

O: Ale přitom pouze *svým způsobem* lidská? A konec konců, labuť je také svým způsobem lidská.

D: Ano.

* * * * *

D: Ale co tanečnice? Je lidská? Ovšemže *opravdu* je, ale na jevišti se jeví jako nelidská či neosobní - možná nadlidská. Nevím.O: Myslíš - že zatímco ta labuť je jenom *svým způsobem* labutí a nemá žádné blány mezi prsty, tanečnice vypadá, že je jen *svým způsobem* lidská.

D: Nevím - snad je to tak nějak.

* * * * *

O: Ne - mate mě, když mluvím o "labuti" a o tanečnici jako o dvou odlišných věcech. Řekl bych spíše, že ta věc, kterou vidím na jevišti - postava labutě - je jak "svým způsobem" lidská, tak "svým způsobem" labutí.

D: Ale pak bys musel užívat výrazu "svým způsobem" dvojím způsobem.

O: Ano, je to tak. Ale každopádně, jestliže řeknu, že postava labutě je "svým způsobem" lidská, nemyslím tím, že to (či ona) je členem toho druhu či rodu, který nazýváme lidským.

D: Ne, ovšemže ne.

O: Spíše je to (či ona) částí pododdílu širší množiny, který by zahrnoval loutky z Petrušky a labutě a lidi z baletu.

D: Ne, to není jako rody a druhy. Zahrnuje tvoje širší množina husy?

* * * * *

O: Tak jo. Pak ale jasně nevím, co slovo "svým způsobem" znamená. Ale zato vím, že veškerá fantazie, balet a umění obecně staví svůj význam a důležitost na vztahu, o kterém mluvím, když říkám, že podoba labutě je "svým způsobem" labuť - nebo "předstíraná" labuť.

D: Pak nikdy nebudeme vědět, proč je tanečnice labutí nebo loutkou, nebo bůhvíco a nikdy

nebudeme moct říct, co je umění nebo poezie, dokud někdo neřekne, co se doopravdy myslí, když se řekne "svým způsobem".

* * * * *

O: Ale neměli bychom se vyhýbat slovním hříčkám. Ve francouzštině výraz *espèce de* (doslova "druh, svým způsobem kus") obsahuje zvláštní druh slovní hříčky. Když nazve jeden muž druhého "velbloudem", může jít o přátelskou urážku. Ale nazve-li ho *espèce de chameau - kusem* velblouda - to je zlé. Ještě horší je nazvat muže *espèce d'espèce* - kusem kusa.

D: Kusem kusa čeho?

O: Ne - jenom kusem kusa. Na druhé straně, když řekneš o muži, že je *opravdový* velbloud, má tahle urážka příchut' závistivého obdivu.

D: Ale když Francouz nazve někoho kusem velblouda, užívá ten výraz *kus* v něčem podobně, jako když já, když mluvím o labuti, řeknu, že je *kusem* člověka?

* * * * *

O: Je to něco jako - v Macbethovi je takový úryvek.

Macbeth rozmlouvá s vrahy, které posílá, aby zabili Banqua. Oni o sobě tvrdí, že jsou muži, a Macbeth jim odpovídá, že jsou jen něco jako muži:

V přírodopise, muži, byste jak chrt, křepelák, vlčák, pudlík, hafan, ořech, kdejaké psisko vesměs uvedeni byli pod záhlavím: pes.

(*Macbeth*, dějství III., scéna 1., český překlad E. A. Saudek)

D: Ne - to je to, co jsi právě říkal. Co to bylo? "Jiný pododdíl širší množiny? Vůbec si nemyslím že je to tak.

O: Ne, není to jen tohle. Vždyť Macbeth užívá ve svém podobenství psů. A "psi" znamená buď vznešené chrty, nebo podvratáky. Nebylo by to totéž, kdyby použil druhy domácích koček nebo odrůdy divokých růží.

D: Tak jo, tak jo. Ale co je odpovědí na moji otázku? Když Francouz nazve muže "kusem" velblouda, a já řeknu, že v labuti je "kus" lidského, myslíme oba tím "kusem" stejnou věc?

* * * * *

O: Dobrá, zkusme rozebrat, co takový "kus" znamená. Vezměme jednotlivou větu a zkoumejme ji. Když řeknu, že "v loutce Petrušky je kus lidského", konstatuji vztah.

D: Mezi čím a čím?

O: Mezi myšlenkami, myslím.

D: Ne mezi loutkou a lidmi?

O: Ne. Mezi nějakými myšlenkami, které mám o loutce a nějakými myšlenkami, které mám o lidech.

D: Aha.

* * * * *

D: Tati, jaký druh vztahu?

O: Nevím. Metaforický vztah?

* * * * *

O: A pak je tady ten druhý vztah, který naprosto *není* "svým způsobem". Mnoho lidí skončilo na hranici za tvrzení, že chléb a víno *nejsou* "svým způsobem" tělo a krev.

D: Ale copak je to totéž? Myslím - je labutí balet svátost?

O: Ano, myslím, že je - přinejmenším pro některé lidi. V protestantském jazyce můžeme říct, že labutí kostým a pohyby tanečnice jsou "vnějšími a viditelnými znaky nějakého vnitřního a duchovního stavu milosti" ženy. Ale v katolickém jazyce by balet znamenal pouhou metaforu a ne svátost.

D: Ale ty jsi říkal, že pro některé lidi je to svátost. Myslíš tím protestanty?

O: Ne, ne. Myslím, že jestliže pro některé lidi je chléb a víno pouze metafora, zatímco pro jiné - katolíky - jsou chléb a víno svátost, pak mohou být takoví, pro které je balet metafora a jiní, pro které je mnohem víc než metafora - spíše svátost.

D: V katolickém smyslu?

O: Ano.

* * * * *

O: Mám na mysli, že kdybychom mohli říct jasně, co znamená výrok "chléb a víno *není* svým způsobem tělo a krev", pak bychom věděli víc o tom, co máme na mysli, když říkáme buď že labuť je "svým způsobem" lidská, anebo že balet je svátost.

D: Dobrá - jak poznáš rozdíl?

O: Jaký rozdíl?

D: Mezi svátostí a metaforou.

* * * * *

O: Malý moment. Mluvíme přece o účinkujícím nebo umělci nebo básníkovi nebo o nějakém divákovi. Ptáš se mě, jak poznám rozdíl mezi svátostí a metaforou. Ale má odpověď se musí týkat osoby a ne informace. Ptáš se mě, jak bych rozhodl, jestli určitý tanec v určitý den je či není posvátný pro určitou tanečnici.

D: Tak dobře - ale pokračuj.

O: Tedy - myslím si, že je to svým způsobem kus tajemství.

D: Chceš říct, že mi to neřekneš?

O: Ne, to není tenhle druh tajemství. Není to něco, co se nesmí říct. Je to něco, co *nejde* říct.

D: Co tím myslíš? Proč ne?

O: Předpokládejme, že bych se zeptal tanečnice: "Slečno X, řekněte, je pro vás ten tanec, který předvádíte, svátostí nebo pouhou metaforou?" A představme si, že dokážu položit tu otázku srozumitelně. Ona mě možná odbude tím, že řekne: "Viděl jste to - je na vás, abyste rozhodl, chcete-li, zda to je či není pro vás posvátné", nebo by mohla říct: "Někdy to je, někdy to není", nebo: "Jaká jsem byla včera?" Ale v žádném případě na to nemůže mít přímý vliv.

* * * * *

D: Myslíš si, že každý, kdo by znal tohle tajemství, by měl moc stát se velkým tanečníkem nebo velkým básníkem?

O: Ne, ne, ne. To vůbec není takhle. V první řadě myslím na to, že velké umění a náboženství

a všechno to ostatní je o tomhle tajemství; ale poznání toho tajemství obyčejným vědomým způsobem neobdaří poznávajícího žádnou mocí.

* * * * *

- D: Tati, co se to stalo? Snažili jsme se rozluštit, co znamená "svým způsobem", když jsme říkali, že labuť je "svým způsobem" lidská. Říkala jsem, že musejí být dva druhy toho "svým způsobem". Jeden ve výrazu "postava labutě je 'svým způsobem' labuť" a druhý ve výrazu "postava labuti je 'svým způsobem' lidská". A ty teď mluvíš o záhadných tajemstvích a moci.
- O: Tak dobrá. Začnu znova. Postava labuti není skutečná labuť, ale předstíraná labuť. Je to také nepředstíraná lidská bytost. Je to také "skutečná" mladá dáma v bílých šatech. A skutečná labuť by mohla různým způsobem připomínat mladou dámu.
- D: Ale co z toho je posvátné?
- O: Panebože, už je to tu zas. Můžu říct jenom tohle. Není to jedno z těchto tvrzení, ale jejich kombinace, která vytváří svátost. "Předstírané", "nepředstírané" a "reálné" se nějak dohromady promísilo do jediného významu.
- D: Ale měli jsme je udržet oddělené.
- O: Ano. To je to, o co se snaží logici a vědci. Ale takhle nevytvoří balet - natož svátost.

Překlad: P. a E. Bošovi

Příběhy nemocných II: Co s "ucpanou mléčnou žlázou"?

Vladislav Chvála

Problém vazby matky a dcery

potkáváme v naší praxi velmi často v souvislosti se záhadnými chronickými potížemi. Řada z nich jako by umožňovala dvojici udržovat vzájemnou vazbu, která je někdy skoro vražedná.

Dnes mám na mysli příběh pacientky, která k nám před časem přišla v zoufalém stavu. Trpěla nevladatelnými průjmy již delší dobu, takže byla podvyživená, měla otoky dolních končetin z malnutrice, čas od času musela ulehout na jednotku intenzivní péče. Pocho-pitelně se nám do tak nebezpečného případu moc nechtělo, ale domluvili jsme se, že za spolupráce s internistou bychom se mohli pokusit...

Jana je ročník 1958 a je matkou jednoho dítěte. Narodila se v rodině otce - sportovce a matky - účetní. Matka moc dítě nechtěla, ale pak se s ním smířila. Za rok porodila ještě další dceru Mirku. Pak vyjádřilo její tělo svůj vztah k dětem třemi potraty. Naše pacientka byla chronicky anemickým dítětem, zlobila s jídlem. Zato sestře chutnalo, dokonce svou sestru přerostla, byla úspěšnější a flegmatictější vůči stresu, jak nám ji pacientka popisuje.

Doma bylo dusno, protože otec pil a trval na přísném režimu. To matka těžko snášela. Proto se prý více věnovala dětem. Pacientka se cítila být spíše mamincina, zatímco sestra tíhla více k otci. (Sestra si ani příliš nevšimla otcova údajného pití.) Obě děti jsou vedeny ve sportovním duchu, mladší a úspěšnější odchází po základní škole na "vrcholáč" do Prahy. Po jejím odchodu se otcovo pití ještě zhoršilo. Sestra je velmi úspěšná až do kritického roku 1977, kdy se náhle objeví myasthenia gravis, onemocnění znemožňující nervosvalový přenos, vedoucí k ochrnutí. Je na umření, ihned hospitalisována na jednotce intenzivní péče. Matka si ani netroufá tam zavolat. Sestra dlouho bojuje o život, a ten který vybojuje, za mnoho nestojí.

V roce 1981 se otcí, považovanému matkou za outsidera rodiny, podaří přes známého zařídit pro dceru léčbu v SRN, odkud ji za měsíc přivezou téměř zdravou, jak se vypráví od té doby v rodinném mýtu. Mirka je tak zdravá, že je schopná jít jako svědek na svatbu své starší sestry Jany. Ta si vzala svého prvního chlapce, ale zůstává bydlet u rodičů, oba manželé dokončují vysokou školu. Později si všimnou, že přes nechráněný styk nepřichází těhotenství. Jana se proto další 4 roky léčí pro sterilitu. Když však na konci školy otěhotní, extrémně se o budoucí dítě bojí. Bez jasné příčiny se obává, že dítě bude poškozené. Vyžádá si zvláštní pozornost porodníků. Dítě se naštěstí narodí zdravé, velké, ale matka brzy po porodu dostává nevladatelný průjem. Všechny kultivační nálezy jsou negativní, matka hubne, není schopna se starat o novorozeně a krmit je. Po dvou měsících průjmy spontánně odezní.

Po jejím porodu se konečně rozvádějí její rodiče, přesto však zůstávají bydlet spolu. Jana dodělává školu, její matka zcela obsadí péči o vnouče, zatímco manžel raději přestává postupně jezdit domů, nestará se, nedokončuje školu a proto Jana v r. 1985 následuje příkladu své matky a rozvádí se. Nemusí opouštět svou matku a matka nemusí být opuštěna. Přitom Jana jako první z dcer mohla splnit matčino přání mít vnouče, aniž by manžel ohrožoval stabilitu původního svazku matka - dcera.

Jana však přes svou stálou hubenost projevuje výrazně koketní chování vůči okolí, proto má brzy novou známost, dokonce otěhotní. Podstoupí však interrupci, po níž následuje rozchod s partnerem a ihned se znovu objevují nezvladatelné průjmy s velkým klinickým vyšetřováním a negativními výsledky.

V roce 1987 má novou známost, tentokrát je z toho svatba. Manžel je špičkový sportovec, který podepisuje smlouvu se zahraničním klubem a odjíždí na dlouho pryč. Po 17. listopadu 1989 ztrácí pacientka jistoty, jak uvádí, a od ledna 1990 má potíže se samotou, nesnese být sama, bojí se, a znovu se objevují průjmy, které vyústí v těžkou podvýživu s otoky DK a opakovanou hospitalisací na JIP. Léčba je bez efektu, tělo se prakticky netkne potravy. Pacientka je trvale v pracovní neschopnosti.

V říjnu 1990 jsme začali s pacientkou pracovat. Nejprve akupunkturou, moxou, baňkami, přičemž zvažujeme, zda nevzít pacientku do skupinové terapie. Pacientka reaguje velmi rychle na jednoduchou léčbu, přestává mít průjmy, obáváme se však, že se budou obtíže opakovat. Do začátku listopadu přibrala 6 kg, jakmile se však pokusila o větší aktivitu, znovu se objevují průjmy. Vedeme pacientku k práci s tělem použitím jogy.

Ale jakmile jsme chtěli po ní více skutečné aktivity, začne hovořit o problémech své sestry. Ta byla dlouho na vysokých dávkách kortikoidů pro své závažné onemocnění, ale velmi touží po tom, mít také vlastní dítě. Proto vysadila kortikoidy a už se začalo objevovat špatné polykání, známka možné recidivy myasthenia gravis. Proto zveme do léčby také sestru. Supervizor doporučuje pokusit se je oddělit, nebo je vést ke společnému cvičení. Přitom by se dalo snad využít jejich soupeřivosti k posílení motivace ke cvičení.

V trvalé tendenci ke zlepšení se objevují relapsy. Jeden z nich nastane, když Janě onemocní syn a ona se o něho musí starat jednu noc. Když se trochu zlepší, pozveme obě sestry s matkou a dítětem ke společné konzultaci, s tím, že bychom mohli zjistit, k čemu v širší rodině nemoc Jany slouží.

Sestra je po prodělaném onemocnění značně postižená. Má poruchu mímického svalstva, což zdůrazňuje výrazným líčením obličeje do masky zlé princezny. Vidíme mezi sestrami hodně nenávisti, závisti a zloby vůbec. Chovají se k dítěti tak, že je obtížné poznat, která je matkou chlapce. Trochu to připomíná dětské tahání o hračku. Sestra si také často dítě půjčuje a stará se o ně. Matka nepřišla, protože se pohádaly. Zase jim přinesla oběd, jako vždycky. Roznáší ho v kastrůlku každé sestře zvlášť. Tentokrát dala jídlo na stůl, a pozvala dcery k jídlu. Mirka zrovna chtěla jít vyvenčit psa. Proto se matka urazila a řekla, že se na ně vykašle. Na to jí dcera řekla, že je to konečně rozumný nápad. Matka odsekla, že je to hotový blázeň a praštila dveřmi, čímž se vyhnula společné konzultaci. Mimochodem nám tak hezky předvedly, jak se u nich celý život zápasí o pozici jídlem a nemocí. Mladší sestra vždycky byla lepší protože jedla, kdežto starší získávala pozici odmítáním jídla.

Dokonce nám to mladší ze sester sama vyloží: "Všechno je to tím, že Jana dělá, že se o ni všichni musíme starat. Nemá pána, a tak jí musíme všichni pomáhat." To Janě velmi vadí, ohražuje se a přemýšlí, jak by sestru za ten výrok potrestala. Mladší sestra má vůbec na celou věc vlastní názor. Problémy v původní rodině nezpůsobilo pití otce, jak tvrdí Jana a matka, ale chování matky. Ta byla extrémně starostlivá a úzkostná. Vyžadovala od všech, aby jí všechno okamžitě telefonovali a hlásili, aby měla o všem přehled. To dělá dodnes, přestože ta má svého "pána", tedy nového partnera. Každý den Janě telefonuje a ptá se, jak je to s průjemem. Čím je Jana nemocnější, tím více se matka stará. Stále ještě je listopad 1990. Konsultace se sestrami nekončí v přátelském ovzduší, protože si dovolíme navrhnout, aby se mladší sestra přestala pokoušet o těhotenství.

Hned další den matka prohlásila, že bude nosit své kastrůlky "již jen do konce týdne." Ale za týden už Jana vesele sděluje, že "matka je zase dobrá" což znamená, že znovu začala nosit jídlo a dává ho za dveře. Začátkem prosince konečně přichází také matka.

Matka je kulaťoučká, starostlivá. Hned v čekárně okřikla dcerušku jako pětileté dítě. Dcera zaujímá polohu roztomilého děvčátka, o které se přece musíte starat, div nepatlá. Necháme si převyprávět od matky již známá fakta. Ona má obavy, jestli si nemyslíme, že za to nějak může. Dcera jí řekla, že jsou prý na sebe moc vázány. Zpochybníme tento výrok. Jde dnes jen o to, abychom navázali s matkou kontakt, než abychom něco moc řešili. Na konci ukládáme matce úkol, aby se pokusila nezajímat se o zdravotní problémy dcer. Zvláště komentujeme její každodenní otázku "A co průjem?" Nevěříme, že by byla schopná samostatnosti, když jí dělají nemocné dcery tolik starostí.

Během ledna obě sestry chodí cvičit a předhánějí se v úsilí zavděčit se cvičiteli. Ale přesto je Janin výkon povrchnější. Její příznaky zmizely, což vždy vede k snížení kontaktu. Ještě jednou se objeví průjem, když se přihlásí do konkurzu na atraktivní místo. Koncem dubna 1991 je však terapie ukončena, protože se cítí výborně. Od května má být doma již manžel...

Celé to Janino stonání připomíná tak trochu mentální anorexii. Tělo se odmítá potravy dotknout. Vyhoví sice matce a jídlo sní, ale trávením se ho netkne. Nemá potřebu jídlo zvrátit. Zůstává však na úrovni dítěte, o které je třeba se starat. Ostatně matka se o někoho starat potřebuje. Jana se nestala dospělou ženou. Nemohla otěhotnět, ale nakonec možná v rámci soutěže sester o přízeň matky měla možnost zvítězit nad sestrou tím, že matce dala vnouče. Nebyla ovšem schopná se o ně starat. Už samotný fakt těhotenství v ní vyvolal velký neklid, svědčící o iracionálních dějích v podvědomí vyjádřených jako obava (potlačené přání?), že dítě nebude zdravé. Dítě je však naštěstí silnější, než Jana očekávala a vyžaduje péči, kterou mu Jana jako nezralá není schopna poskytnout. Průjem, který se tehdy poprvé objevil, jí prokázal velkou službu. Mohla péči o dítě zcela přenechat matce. Když se objevuje průjem znovu v souvislosti s dalším těhotenstvím, řešeným tentokrát otevřeně interrupcí, není již pochyb, že je tady nějaká souvislost.

Jana brání během terapie choulostivou zonu své mysli - totiž otázku mateřství a své schopnosti v něm obstát. Kdykoli po ní chceme v tomto směru nějakou vnitřní práci, poukáže na problémy své sestry a tu nastrčí do terapie. Všechny tři, matka i její dvě dcery si nechťejí nechat svou hru vzít. Jakmile průjem pomine, vzdálí se. Nicméně velmi citlivě reagují na možnost, že by si někdo mohl myslet, že si za svou nemoc mohou samy. Není vyloučeno, že

tato část informací byla natolik ohrožující, že došlo ke snížení výskytu symptomů v systému, aby nemuselo být dále intervenováno. Budoucnost je však stále velmi nejistá. Pokud se mladší sestře podaří otěhotnět a donosit dítě, může dojít k dramatickému vývoji velmi labilního systému, který je vyvážen vzájemnými kontrolami.

Jana není jediná zdánlivě dospělá žena, která nebyla zatím schopna plně převzít na svá bedra mateřskou roli. Zajímavě však u ní tento fakt interpretoval jeden z četných přírodních léčitelů, když pravil, že je nemocná proto, že má ucpanou mléčnou žlázu. Ona skutečně nebyla schopná se starat o své dítě. Ale protože nemohla porozumět tak jemné narážce (tím méně by slyšela otevřený výklad), přišla se zeptat, jak by se ty mléčné žlázy daly prošťouchnout.

V Liberci 16.9.91

V. Ch. Středisko komplexní terapie dětí a ml.

Jen ne feminismus! (Orig. Why are we not feminists?)

(referát na evropské konferenci Duševní zdraví v evropských rodinách, květen 1991)

Šárka Gjuričová

Feminismus ovlivnil v posledních desetiletích zcela zásadním způsobem řadu vědních oborů a jeho ohlas můžeme rozpoznat i v širších společenských kontextech v západní Evropě, Spojených státech a mnohých dalších zemích.

My Češi obvykle vítáme nové myšlenky ochotně, ne-li přímo dychtivě a tak naše rozpaky a mlčení vůči feminismu udivují a matou mnohé sociálně zvědavé zahraniční návštěvníky. "Jak to je možné, že na Karlově universitě zcela chybí obor, kterému my říkáme women `s studies? Přitom tam studuje většina žen", chtějí na nás vědět. Anebo zas: "Jak je možné, že je jen deset procent žen v prvním parlamentu, který jste si po čtyřiceti letech demokraticky zvolili?" Někteří se dokonce vyptávají na naše rodiny: "Nezdá se vám, že u vás je pořád většina odpovědnosti za péči o děti a o domácnost na ženách?"

"Pro nás přece nejsou feministické myšlenky relevantní, mluvit u nás o nerovnosti mezi pohlavími je nesmysl", odpovídáme jim a dodáváme: "A navíc některé feministky vycházely z marxismu a ten nám tu ideologové nutili celou dobu". Anebo: "Víte, tady už ženské hnutí bylo, jmenovalo se Svaz žen, takové hrozné osoby, které pořád tvrdily, že mluví jménem žen, bojují za ženská práva - děkujeme, nechceme". Anebo: "My jsme zvolili do parlamentu nejlepší z nás, nejde přeci o to, jestli jsou to muži anebo ženy". A potom rychle měníme téma, protože je tolik jiných důležitých námětů k rozhovorům. Tentokrát chci učinit vyjimku a chvíli se u této spleti otázek pozdržím.

Krátce se zmíním o sociálně historickém vývoji v poválečném období. Myslím, že to je nezbytné pro pochopení našich obvyklých postojů nejen vůči feminismu, ale také vůči problematice žen a mužů v rodinách i v širších kontextech.

Období po druhé světové válce ve Spojených státech a v mnoha západoevropských zemích bylo obdobím kultu rodiny. Zdůrazňovalo se, jak velký význam má pro dítě matka, která neodchází do zaměstnání a zdůrazňovala se feminita žen. Náš vývoj šel však jinudy. Masivní zaměstnanost žen byla prohlášena za naplnění ideálu rovnosti mezi muži a ženami. Možnost uplatnit se v mužském světě zaměstnání ovšem vždy patřila k požadavkům emancipačního hnutí a tak si málokdo uvědomil, že tu šlo spíš o získání ještě levnější pracovní síly. Platy mužů totiž poklesly natolik, že dva platy se staly nutností. Nicméně tento vyhlášený "konec nerovnosti" ženám jistě zisky přinesl a možná je proto pro ženy tak nesnadné porozumět všem jeho implikacím. "Muž a žena jsou si v manželském svazku rovni. Mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti", pravil velkoryse zákon o rodině.

O těchto změnách můžeme ovšem uvažovat i z jiné perspektivy. Z perspektivy žen, jež byly socializovány k tradičním ženským životům a emancipační potřeby jim neležely na srdci. Nová ideologie náhle zpochybnila a znehodnotila jejich systém hodnot. Matkám bylo vštěpováno, že péče v jeslích představuje jakýsi vyšší typ péče, protože ji zajišťují odborníci. Bytostný zdroj ženské identity a naplnění byl tak znejistěn. První generace matek patrně

nesnadno umlčovala intuitivní porozumění potřebám dítěte. Pro jejich dcery, které od jednoho či dvou let strávily většinu dne v jeslích, už šlo o rutinní rozhodnutí. Pro ně už to nebyl bolestivý konflikt jako pro jejich matky: každý přece dává děti do jesli (1).

Otázka domácnosti byla řešena zpočátku v rovině fantasmie: vše zajistí odborné služby. Když pak ztratil revoluční optimismus zbytek důvěryhodnosti, jako "správné" řešení se zdůrazňovala vzájemná zaměnitelnost rolí. Vykonávají-li ženy úspěšně práci chirurgů a traktoristů, muži se chopí úklidu a vaření.

Téměř všeobecná zaměstnanost žen mohla přinést mužům osvobození od zodpovědnosti živitele rodiny. Jak hluboce ale muže zranila a frustrovala jejich náhlá neschopnost postarat se o své ženy a své rodiny, můžeme jen tušit. Neboť v naší kultuře stejně jako v mnoha jiných šlo o daleko víc nežli o významnou roli. Šlo tu o naplnění mužova údělu v tomto světě.

Zastavme se krátce u výsledků průzkumu, který byl proveden v našich velkých městech v roce 1983 (2). Téměř sto procent žen, které mají dospívající děti, pracuje na plný úvazek, avšak u poloviny těchto rodin se muži vůbec nepodílejí na práci v domácnosti, u druhé poloviny se podílejí pouze pomocnými pracemi. Většina významného rozhodování v rodině, včetně financí, je v rukou žen. Ženy pocítují častěji nespokojenost než muži. Zlobí se, že muži kvůli zaměstnání zanedbávají práci doma. Ivo Možný shrnuje tyto údaje: "Muž žije v rodině ženy. Žena žije v rodině, s kterou není spokojena. Muž žije v rodině ženy s rodinou nespokojené." Myslím, že vzájemná propojenost mezi nespokojeností dominantní ženy a mužovým únikem z domova představuje vzorec, který rozpozná každý odborník. Je to ovšem právě tento vzorec, který přivádí partnery k rozvodovému soudu - a že to jsou právě nespokojené ženy, kdo nejčastěji žádost podává (2).

Na citované výzkumné údaje se můžeme ale podívat také z jiné perspektivy. Důvod, proč se ženy zlobí na své manžely, nás neinformuje jen o tom, že muž pracuje víc nežli předepsaných osm hodin. Dovídáme se z nich i o tom, že mít domácnost v pořádku je pro ženu velmi důležité. Přes zřejmé konflikty jsou jak muži tak ženy zřejmě rozhodnutí pokračovat stále stejným způsobem, jako by ani nemohli jinak. Pokročíme-li ještě dále, objeví se nám paradoxní vzorec: muži se snaží vydělat víc peněz pro své rodiny, i za cenu rizika, že tyto rodiny ztratí. Ženy bojují za udržení pěkných domovů a fungujících rodin, ačkoli právě tento jejich boj je pro tyto rodiny destruktivní. Je vlastně velice překvapující, že tyto patriarchální vzorce dokázaly přežít. Jaký je charakter těchto zvláštních závazků či úkolů, které bylo téměř nemožné naplnit? Každý, kdo znal naše bývalé poměry, ví, že mužovo přání vydělat počestně dostatek peněz bylo stejně málo realistické, jako přání jeho ženy, aby zvládla při plném úvazku udržet pěkný a příjemný domov. Zdá se mi, že muži a ženy prožívají tyto nerozpoznané závazky jako inherentní a nezbytné. Zároveň jsou v tomto smyslu obě poloviny lidského rodu velmi odolné vůči změně: odmítli přizpůsobit se změnám sociálního systému, jakoby dynamika těchto nerozpoznaných závazků měla mnohem zásadnější zdroj.

Kde dnes stojíme-jako muži, ženy, členové rodin, a kam směřujeme? Nepatřím k těm, kteří by mohli nabídnout objektivní analýzu. Chtěla bych jen reflektovat své osobní všednodenní dojmy. Hlasy sdělovacích prostředků s podporou mnoha profesionálů se shodují v názoru na nutnost posílit rodinu. Dětem se nedostávalo patřičné péče, je třeba to změnit. Ženy byly v minulosti donuceny chodit do zaměstnání, v budoucnu by mělo jít o jejich volbu.

Je třeba, aby se povznesla hodnota mateřství a mateřské péče. "Mateřství má přeci stejnou hodnotu jako práce v parlamentu, bylo by tedy nesmyslné, aby se ženy snažily pracovat jako poslankyně", slyšela jsem nedávno. Autorita mužů byla v minulosti otřesena, je třeba navrátit otcům tradiční důstojnost. Děti potřebují silného otce jako model při svém vývoji.

Jinými slovy, zdá se mi, že je zde předkládán patriarchální model s pečující matkou a silným otcem jako žádoucí řešení. Možná, že zde bych mohla své sdělení ukončit. Pěkně to zapadá do naší původní hypotézy o přetrvávajících mužských a ženských tradičních úkolech či závazcích, jejichž naplnění bylo po dvě generace frustrováno. Uvážíme-li kontext naší poválečné historie, uvážíme-li nejistotu, v níž nyní žijeme, tato perspektiva je dobře srozumitelná. Nabízí jasnou strukturu a navíc znamená propojení s předválečným rodinným uspořádáním. Jen snad - přitom, jak se o této perspektivě často z různých stran hovoří, zdá se mi, že získává charakter objektivnosti - objektivně správného řešení.

Dovolím si podělit se s vámi o varovná slova Alana Parryho (3): "Odolejte sklonu chápat kteroukoli perspektivu, i tu nejobsažnější a nejucelenější, jako monolit, který už nelze dále zkoumat, klást další otázky".

Měníme se. Nepochybuji o tom, že už se kdesi vyjadřují další perspektivy na vztahy obou pohlaví. Možná, že někteří muži si již kladou otázku, zda chtějí získávat tradiční autoritu a důstojnost, třeba proto, že se jim toto pojetí zdá omezující. Možná, že si ženy začnou klást otázku, zda jejich nespokojenost zmizí, pokud budou mít dostatek času na péči o dítě a na domácnost. Možná, že si začnou muži a ženy klást odlišné otázky.

Mohou se například tázat: "Jak se my lidé postaráme o naše děti?"

Je to jedna z mnohých otázek, které přinášejí feministky a kterými vyzývají k hledání. Klást nesnadné otázky a znejišťovat ztuhlá či "správná" pojetí je podle mého názoru nejcenějším přínosem feministických vědkyň. Je i tím nejcenějším, co může člověk člověku nabídnout.

Literatura:

1. Gjuričová, Š.: Svobodné volby žen. Konference rodinné terapie. Teplice 1989
2. Možný, I.: Moderní rodina (mýty a skutečnost) Blok, Brno, 1990
3. Parry, A.: A Universe of stories. Family process. Vol. 30,1

Š. G., Na Šafrance 28, Praha 10

VI. Poslední stránka

Systemické koány IV

1.

... Jistému vojínu

bylo vypáliti z děla vždy v šest večer přesně.

Činil tak, jsa vojínem. Když byla zkoumána jeho přesnost, uvedl:

Řídím se

Naprostu přesným chronometrem, který chová ve výkladu hodinář dole ve městě. Každý den v sedmnáct čtyřicet pět nařídím podle něj své hodinky a ubírám se na kopec, kdež dělo stojí připraveno.

Přesně v sedmnáct padesát devět dojdu k dělu
a přesně v osmnáct vypálím.

I shledáno,

že tento způsob vypálení jest naprostu přesný.

Jen onen chronometr bylo ještě prověřiti. I

dotázán hodinář, dole ve městě, po přesnosti
onoho stroje.

Ó, pravil hodinář,

tento stroj je z nejpřesnějších vůbec. Představte si
už od let se tu přesně v šest střílí z děla.

A já každého dne pohlédnu na onen chronometr,
a on vždy ukazuje přesně šest.

...

(Miroslav Holub: **Stručná úvaha o přesnosti**)

2. Je "zdravá rodina" spíš něco jako "rovnoramenný trojúhelník", nebo jako "veselá píseň" - a proč?

3. a K g O e N n T t E u X r T a

"Willst du sehen, so lerne zu handeln".

Heinz von Foerster

RIAPS RIAPS RIAPS RIAPS RIAPS RIAPS RIAPS

Chelčického 39, Praha 3,

Linka důvěry - RIAPS 275 444

Linka důvěry mládeže 29 64 02

V Praze 3 byl založen RIAPS - Regionální institut ambulantních a psycho - sociálních služeb, který je součástí pražské Záchrané služby. RIAPS je rozšířením Linky důvěry a Linky důvěry mládeže a dětí a spolu s telefonickou první pomocí bude poskytovat od ledna 1992 psychologickou a sociální službu a v případě potřeby i možnost několikadenního pobytu na lůžkovém oddělení. Osobní a telefonické služby a pomoc budou dostupné nepřetržitě celých 24 hodin. Poskytovány budou občanům **bez ohledu na věk**, kteří se ocitnou v závažné životní situaci nebo tísní, případně při řešení závažného aktuálního životního problému. Tím rozumíme široké spektrum otázek a potíží, které přináší každodenní život - od problémů osobních a rodinných, až k potížím zdravotním i pracovním a jejich vzájemným souvislostem.

Návštěva u nás je bezplatná a nevyžaduje žádné doporučení.

Je zaručena plná důvěrnost a možnost anonymní péče.

Naše zařízení není určeno pro osoby pod vlivem alkoholu a drog. Spolupráce s námi je podmíněna dobrovolností a zájmem ze strany klienta. Naše lůžka nebudou sloužit lidem, kteří hledají pouze přístřeší.

Zahájení provozu RIAPSu plánujeme na leden 1992, do té doby vzhledem k rekonstrukci poskytujeme pouze služby v omezeném rozsahu.

Pracovníci RIAPS

Regionální Institut Ambulantních a Psychosociálních služeb

Rychlá Intenzivní a Přátelská Služba